



## The Study of Relationship between Religiosity and Street Harassment: A Systematic Analysis of Harassment in Iranian Cities

Ebrahim Salehabadi<sup>1</sup> | Alireza Ghorbani<sup>2</sup>

1. Corresponding Author, Assistant Professor of Social Sciences, Payame Noor University, Iran.

E-mail: [salehabadi@pnu.ac.ir](mailto:salehabadi@pnu.ac.ir)

2. Social sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran. E-mail: [a.ghorbani@pnu.ac.ir](mailto:a.ghorbani@pnu.ac.ir)

Article Info	ABSTRACT
<p><b>Article type:</b> Research Article</p> <p><b>Article history:</b> Received 28 November 2020 Received in revised form 24 July 2023 Accepted 2 September 2023 Published online 20 September 2023</p> <p><b>Keywords:</b> street harassment, religiosity, heterogeneity, type of religion, religious identity, membership in religious groups.</p>	<p>Street harassment is a form of violence against women. Research has paid less attention to the issue of street and sexual harassment. Considering the lack of systematic research on the relationship between the levels of one's religiosity and the odds of committing street harassment, the current study aims to fill this gap. Using the National Survey on Social, Cultural and Moral Status of the Iranian Society, the data of 426 cities are analyzed and compared to answer the research question. Results show that: one, religiosity has a negative effect on the chance of committing harassment; two, social inequality has a reducing effect on the level of harassment; three, the average chance of occurring harassment in Sunni cities is higher than Shiite cities; four, the Iranian and Islamic identity has a negative effect on the chance of committing harassment, while, the Western identity has a positive one; five, there is an association between the frequency of harassment and membership in religious groups.</p>

**Cite this article:** Salehabadi & E., Ghorbani, A. (2023) The Study of Relationship between Religiosity and Street Harassment: A Systematic Analysis of ..., *Sociological Review (Social Science Letter)*, 30 (1), 139- 165.  
DOI: <http://10.22059/JSR.2023.314457.1596>



## رابطه دین‌داری و مزاحمت برای زنان تحلیل سیستمیک از مزاحمت برای زنان در شهرهای ایران

ابراهیم صالح‌آبادی<sup>۱</sup> | علیرضا قربانی<sup>۲</sup>

۱. نویسنده مسئول، استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه پیام نور، رایانامه: [salehabadi@pnu.ac.ir](mailto:salehabadi@pnu.ac.ir)

۲. گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: [a.ghorbani@pnu.ac.ir](mailto:a.ghorbani@pnu.ac.ir)

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۰۸</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۵/۰۲</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۱</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۶/۲۹</p>	<p>یکی از اشکال خشونت علیه زنان که توسط افراد غریبه، در بیرون از محیط خانواده و در مکان‌های عمومی رخ می‌دهد، مزاحمت برای زنان است. بخش اعظم تحقیقات انجام‌شده داخلی در حوزه خشونت علیه زنان، به خشونت‌های خانگی اعمال‌شده توسط شوهران پرداخته‌اند و به موضوع مزاحمت‌های خیابانی و جنسی، توجه کمتری شده است. نظر به شیوع مزاحمت‌های خیابانی در برخی شهرهای کشور و آمار گسترده این پدیده در گزارش‌های محققان (و تا حدودی بزرگ‌نمایی آن) و نبود تحقیقی در سطح سیستمیک (کلان) در شهرهای ایران، هدف از انجام این پژوهش، مطالعه رابطه بین میزان مزاحمت‌های خیابانی با میزان دین‌داری و نوع مذهب در شهرهای کشور است. روش تحقیق روش تطبیقی درون کشوری است و از داده‌های پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران که در ۴۲۶ انجام یافته است، بهره برده است. تحقیق نشان داد:</p> <p>۱. چهار شاخص میزان اقامه نماز، میزان باور به حضور خداوند، میزان داشتن مرجع تقلید و ناهمنوایی در شهرها بر میزان مزاحمت برای زنان اثرگذار هستند و همگی آنها تاثیر معکوسی بر مزاحمت دارند.</p> <p>۲. برخورد با ناهمنوایی اجتماعی بر میزان مزاحمت برای زنان تاثیر کاهنده دارد.</p> <p>۳. میانگین میزان مزاحمت برای زنان در شهرهای سنی‌نشین بالاتر از شهرهای شیعه‌نشین است.</p> <p>۴. تاثیر هویت ایرانی و اسلامی در شهرهای کشور بر میزان مزاحمت برای زنان کاهنده و تاثیر هویت غربی بر میزان مزاحمت برای زنان افزایش‌دهنده است.</p> <p>با افزایش میزان مزاحمت برای زنان در شهرها، عضویت در گروه‌های مذهبی (انجمن اسلامی، بسیج و هیئت‌های مذهبی) بیشتر می‌گردد.</p>
<p><b>کلیدواژه‌ها:</b></p> <p>دین‌داری، ناهمنوایی، مزاحمت خیابانی، نوع مذهب، هویت دینی، عضویت در گروه‌های مذهبی.</p>	

**استناد:** صالح‌آبادی، ابراهیم و قربانی، علیرضا. (۱۴۰۲). رابطه دین‌داری و مزاحمت برای زنان: تحلیل سیستمیک از مزاحمت برای زنان در شهرهای ایران؛ مطالعات جامعه‌شناختی (نامه علوم اجتماعی)، ۳۰ (۱)، ۱۳۹-۱۶۵.

DOI: <http://10.22059/JSR.2023.314457.1596>

## مقدمه و بیان مسئله

خشونت علیه زنان از دیرباز در جوامع مختلف صرف‌نظر از هرگونه عوامل مؤثر بر آن از قبیل طبقه، مذهب و نژاد، نوع جامعه (سنتی/صنعتی) و ... وجود داشته است. یکی از اشکال خشونت علیه زنان که توسط افراد غریبه، در بیرون از محیط خانواده و در مکان‌های عمومی رخ می‌دهد، مزاحمت‌های خیابانی است. مزاحمت‌های خیابانی به طرق مختلفی رخ می‌دهد: تیکه پرانی، کاربرد الفاظ رکیک، تعقیب سوژه موردنظر و ... که به هر شکل و صورتی که باشد نوعی محرومیت اجتماعی برای زنان را ایجاد می‌کند. به‌طور حتم جامعه‌ای را نمی‌توان یافت که عاری از مسائل و مشکلات اجتماعی باشد. یکی از مهم‌ترین مسائل و دغدغه‌های امروز جامعه مزاحمت‌های خیابانی برای زنان است.

با توجه به نبود آمار رسمی درباره میزان مزاحمت خیابانی زنان در ایران، برخی پژوهش‌های دانشگاهی و آکادمیک، آمار بالایی از مزاحمت خیابانی را گزارش داده‌اند (ذکائی، ۱۳۸۴؛ علیخواه و همکار، ۱۳۸۵؛ لشکری و همکار، ۱۳۹۳؛ لطفی خاچکی، ۱۳۹۳؛ ریاحی و همکار، ۱۳۹۵؛ ریاحی و همکار، ۱۳۹۴؛ ریاحی و همکار، ۱۳۹۸؛ پورالماسی، ۱۳۹۴؛ کردی و همکار، ۱۳۹۴). بررسی و مطالعه مزاحمت (فاعلان) نیز آمار و رقمی در سطح بالا برای قربانیان مزاحمت خیابانی (مفعولان) را نشان می‌دهند که وضع بهتری از وضعیت قربانیان مزاحمت‌های خیابانی ندارد (احمدی و همکار، ۱۳۹۵). هرچند محققان داخلی وضعیت را بغرنج نشان می‌دهند، اما گزارش جهانی از مسایل جنسی در ایران که توسط درو<sup>۱</sup> (۲۰۰۴) ارائه شده، وضعیت ایران را بهتر از بقیه کشورها نشان می‌دهد که از جانب برخی از محققان ایرانی موردنقد قرار گرفته است (لهسایی‌زاده و یوسفی‌نژاد؛ ایمان و همکاران، ۱۳۹۰: ۶۶). اگر بخواهیم بر اساس تحقیقات انجام‌یافته در زمینه مزاحمت‌های خیابانی داوری نماییم و مسئله و پرابلماتیک بودن میزان مزاحمت‌های خیابانی را از آن استنتاج نماییم، مشخص است که مراکز استان‌ها در زمینه مزاحمت‌های خیابانی وضعیت مناسبی ندارند. به‌عبارت‌دیگر، این تحقیقات نشان می‌دهند که شیوع فراوان و زیاد میزان مزاحمت‌های خیابانی در شهرها و استان‌های ذیل مسئله‌دار است: تهران (اعزازی، ۱۳۸۰؛ قندهاری، ۱۳۸۴؛ اباذری، صادقی فسایی و حمیدی، ۱۳۸۷؛ رجب لاریجانی، ۱۳۸۹؛ صادقی فسایی و رجب لاریجانی، ۱۳۹۱؛ زمانی، ۱۳۹۱؛ قاضی نژاد و شاکری، ۱۳۹۱؛ ثمودی پيله رود، ۱۳۹۳؛ پورالماسی، ۱۳۹۴؛ ریاحی و لطفی خاچکی، ۱۳۹۵؛ رحیمی، ۱۳۹۶)، شیراز (طاهری، ۱۳۹۲؛ لهسایی‌زاده و یوسفی‌نژاد، ۱۳۸۹؛ ایمان، یوسفی و حسین زاده (کاسمانی)، ۱۳۹۰)، ساری و مازندران (کردی و همکار، ۱۳۹۴؛ ریاحی و لطفی خاچکی، ۱۳۹۴؛ لطفی خاچکی، ۱۳۹۳)، مشهد (حیدری چروده، ۱۳۸۹)، اهواز (حاتمی، ۱۳۹۳)، خرم‌آباد (نظری، ۱۳۹۷)، تبریز (افشار، بنیاد و عدلی پور، ۱۳۹۷)، سنج (احمدی و بیورانی، ۱۳۹۵؛ بیورانی، ۱۳۹۵؛ احمدی، بخارایی و بیورانی، ۱۳۹۸)، یزد (حاجی‌زاده میمندی، خاتمی و محمدحسینی، ۱۳۹۴)، کرمانشاه (صفاریان، مرادی و نریمانی، ۱۳۹۴؛ مرادی، ۱۳۹۷) و اصفهان (هاشمیان فر؛ حقیقتیان و گلستان، ۱۳۹۳).

نظر به شیوع مزاحمت‌های خیابانی در برخی شهرهای کشور، آمار گسترده این پدیده در گزارش‌های محققان (و تا حدودی بزرگ‌نمایی آن) و نبود تحقیقی در سطح سیستمیک (کلان) در شهرهای ایران، هدف از انجام این پژوهش، مطالعه رابطه بین مزاحمت‌های خیابانی با میزان دین‌داری و نوع مذهب در شهرهای کشور است. بنابراین سؤال اصلی مقاله این است که چه رابطه‌ای بین دین‌داری و میزان مزاحمت برای زنان در شهرهای ایران وجود دارد؟ برای انجام این کار، ابتدا سابقه تحقیق را مورد واکاوی قرار می‌دهیم و سپس بر اساس نظریه‌های موجود در سطح نظری به نقش دین و دین‌داری در توضیح و تبیین مزاحمت می‌پردازیم و درنهایت رابطه این دو را می‌آزماییم.

1 Drew. Paula E.

### پیشینه تجربی تحقیق

در زمینه مزاحمت برای زنان در شکل خاص آن با عنایت به این که برخی از محققان آن را گسترده می‌دانند (بزرگ‌نمایی شده به‌وسیله محققان) تحقیقات چندان زیادی انجام نشده است. پژوهش‌های انجام‌گرفته در ایران بیشتر به‌صورت پیمایشی و مصاحبه با بررسی نمونه‌های آماری با گروه‌های خاص (زنان شاغل، دانشجویان دختر و ...) در چندین شهر بوده که همگی آن در سطح دانشگاهی و در دوره کارشناسی ارشد هستند. در تحقیقات انجام‌گرفته مرتبط با موضوع وابسته تحقیق (مزاحمت خیابانی) و موضوعات مشابه (نامنی و آزار جنسی)، برخی از تحقیقات، دین و دین‌داری را به‌عنوان یکی از متغیرها مورد بررسی قرار داده که نتایج آن‌ها به قرار زیر است:

سابقه تحقیق نشان می‌دهد که از بین هفت تحقیق انجام شده، مذهب و دین‌داری تنها در سه مورد تأثیرگذار بوده که از این سه مورد، در دو مورد آن در مدل نهایی نتوانسته است باقی بماند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۵؛ نظری، ۱۳۹۷) و فقط در یک مورد، قابلیت تبیین و پیش‌بینی در مدل رگرسیون را دارد (صفریان و همکاران، ۱۳۹۵). دین‌داری در دو مورد اساساً تأثیری نداشته است (طاهری، ۱۳۹۲؛ رحیمی، ۱۳۹۶). احمدی و همکاران (۱۳۹۵) در سنجش نشان دادند میزان مذهبی بودن والدین تأثیر مستقیم و معنی‌داری بر متغیر مزاحمت جنسی پسران ندارند، اما به‌طور غیرمستقیم تأثیراتی دارد (احمدی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۳۱). در گزارش دیگری از همین تحقیق، مذهبی بودن همراه با متغیرهای دیگر، بر ارتکاب عاملیت به مزاحمت جنسی تأثیرگذار بوده‌اند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۵). عبداللهی (۱۳۹۷) در تحقیق خود، به‌صورت نظری مدعی است که کاهش میزان اعتقادات مذهبی و انسانی در افراد با مزاحمت‌های خیابانی ارتباط دارد و با بالا بردن اعتقادات و فرهنگ مذهبی جامعه می‌توان به کاهش مزاحمت خیابانی برای زنان کمک نمود. با ملاحظه سابقه تحقیق مشخص می‌گردد که از یک‌سو، واحد و سطح تحقیق هیچ‌یک از آن‌ها در سطح کلان و سیستمیک (شهرهای ایران) نبوده و از سوی دیگر به نقش دین و دین‌داری به عنوان متغیر مستقل موثر بر مزاحمت نپرداخته‌اند. این تحقیق در سطح سیستمیک (کلان) رابطه دین‌داری و مزاحمت را بررسی می‌نماید. با توجه به سطح تحلیل مقاله که در سطح سیستمیک (کلان) است و درصدد بررسی رابطه دین و دین‌داری با مزاحمت خیابانی است، می‌توان گفت که اولین تحقیقی است که در سطح سیستمیک (کلان و در سطح شهرها) به بررسی رابطه دین‌داری (به عنوان متغیر مستقل) با مزاحمت برای زنان می‌پردازد.

### مباحث نظری تحقیق

در پاسخ این امر که چرا مزاحمت خیابانی در مورد زنان رخ می‌دهد؟ برخی به عاملان و برخی به ساختارها توجه کرده‌اند. جدا از نظریه‌های زیست‌شناختی (تأکید بر وضعیت جسمانی و ژنتیکی فرد) (ستوده، ۱۳۷۸: ۹۲)، آنومی و بی‌سازمانی اجتماعی (تأکید بر بی‌هنجاری و نبود هنجار و سامان در جامعه) و نظریه بوم‌شناختی (تأثیر مکان، زمان، تراکم، محیط و فضای شهری) (خراسانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۱۷-۵۲۱) که توضیحات عامی در خصوص انحرافات اجتماعی دارند، مهم‌ترین نظریه‌هایی که بر نقش دین و دین‌داری در مزاحمت جنسی تأکید دارند، عبارتند از:

۱. جامعه‌پذیری و یادگیری اجتماعی که مزاحمت را نتیجه جامعه‌پذیری و تلقین ارزش‌های جنسیتی می‌داند (هام، ۱۳۸۲؛ علی‌وردی‌نیا، ۱۳۹۳) و

۲. دیدگاه فمینیستی و نظریه سازمانی که مدعی هستند مزاحمت جنسی نتیجه منطقی نابرابری و تبعیض جنسی است (Pina, Theresa and. Saunders, 2009: آبوت و والاس<sup>۱</sup>، ۱۳۸۱؛ راد، ۱۳۸۷).
۳. طرد و انسداد اجتماعی که مزاحمت را نتیجه طرد زنان از سوی مردان و انسدادی می‌داند که مردان برای زنان بکار می‌برند (Giddens, 2001: 699؛ گرب<sup>۲</sup>، ۱۳۸۱؛ ۱۹۵؛ اعزازی، ۱۳۸۰؛ استونز، ۱۳۷۹؛ ۳۵۰).
۴. نظریه فشار اجتماعی که مزاحمت را محصول فشارهای اجتماعی، تجرد، عدم آموزش کافی و مفید، مشکلات اقتصادی، بیکاری و عدم ازدواج و ... مردان می‌داند (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷: ۴۴).
۵. کنترل اجتماعی و وابستگی اجتماعی که نبود یا ضعف کنترل درونی و یا بیرونی در جامعه را موجب مزاحمت می‌داند (Akers, 1997؛ ویلیامز و همکار<sup>۳</sup>، ۱۳۸۸؛ Siegel, 2006؛ Chambliss and Hass, 2012؛ ولد<sup>۴</sup> و همکاران، ۱۳۹۲).
- نقش دین و دین‌داری از دیرباز در کاهش انحرافات اجتماعی به‌مثابه نظام فرهنگی و پدیده اجتماعی در مطالعات جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی جایگاه خاصی دارد. هاری آلپر<sup>۵</sup> پژوهشگر دورکیمی، چهار کارکرد عمده را برای دین به‌عنوان نیروهای اجتماعی از نظر دورکیم چنین برمی‌شمرد: ۱. انضباطبخشی (آماده‌سازی انسان‌ها برای زندگی اجتماعی از طریق تحمیل انضباط بر نفس و خویش‌تن‌داری)؛ ۲. انسجام‌بخشی (تحکیم همبستگی اجتماعی از طریق گرد هم آوردن مردم در مراسم مذهبی و تصدیق مجدد پیوندهای مشترک)؛ ۳. حیات‌بخشی (احیاء و ابقاء میراث اجتماعی گروه از طریق اجرای مراسم دینی و انتقال ارزش‌های پایدار آن به نسل‌های آینده و ۴. خوشبختی‌بخشی (مقابله با احساس ناکامی و فقدان ایمان با برانگیختن احساس خوشبختی در میان مؤمنان و احساس اطمینان به حقانیت جهان اخلاقی) (کوزر، ۱۳۸۵: ۲۰۰). جامعه‌شناسان نوین افکار دورکیم را تکمیل کرده و کارکردهای اجتماعی متعددی را برای مذهب تشخیص داده‌اند، از جمله همبستگی اجتماعی، دادن معنی به زندگی، کنترل اجتماعی و حمایت روانی (رابرتسون، ۱۳۷۲: ۳۳۶-۳۳۷).
- در متون موجود، به‌طور کلی دین از سه طرق بر پدیده‌های اجتماعی می‌تواند تأثیر بگذارد که هر کدام از این‌ها بعدی از ابعاد دین هستند که عبارتند از: آموزه، نهاد و اجتماع (Gearing, Robin, E, Lizardi, 2019: 2485). در بعد آموزه‌ها می‌توان به اوامر و نواهی آموزه‌های دینی توجه کرد که چقدر افراد را به‌زحمت نرساندن به دیگران سفارش می‌کنند. در بعد نهاد، می‌توان به قواعد و قوانین برآمده از دین که در ساختار حقوقی و قانونی جامعه ساری و جاری است، اشاره کرد و در بعد اجتماع نیز می‌توان به نقش دین در ایجاد و تخریب گروه، جامعه و امت واحد علی‌رغم ناهمگونی انگشت نهاد.
- بر اساس تفکیک فوق (آموزه، نهاد و اجتماع)، دین می‌تواند به‌عنوان ارزش‌ها و معیارهای اخلاقی مهم در فرایند جامعه‌پذیری نقش ایفا کند. برخی ادیان محافظه‌کار، از اذیت و آزار خانگی ناشی از ساختار قدرتمند پدرسالاری در خانواده دفاع می‌کنند و به زنان توصیه می‌کنند که به زندگی با شوهران آزارگشان ادامه دهند، چون تکلیف و مسؤولیت مذهبی آنان همین است که با همسران خود بمانند و از آن‌ها اطاعت کنند (دهقانی، ۱۳۸۸: ۶۹). دین نیز به‌عنوان یک سرمایه مهم و چندوجهی، نقشی تأثیرگذار بر نگرش‌ها، رفتارها و کنش‌های افراد و همچنین بر ادراک و پذیرش نقش‌های جنسیتی با توجه به قرار گرفتن آن‌ها دارد (سروش و بحرانی، ۱۳۹۲: ۱۹۶). به‌این ترتیب دین نیز در پذیرش نقش‌های جنسیتی افراد نقش ایفا می‌کند (سروش و بحرانی، ۱۳۹۲: ۱۹۹).

1. Abbott, Pamela. Wallace, Claire.

2. Grabb, Edward G.

3. Williams, Franklin. P, Meshane, Marilyn.

4. Vold, George Bryan. Bernard, Thomas J. Snipes, Jeffrey B.

5. Alpert, Harry

دین همچنین می‌تواند به صورت عامل کنترل مستقیم، غیرمستقیم و درونی در مزاحمت خیابانی نقش داشته باشد و با ایجاد وابستگی و علقه اجتماعی، از ایجاد مزاحمت خیابانی جلوگیری کرده و با ایجاد دل‌بستگی، تعهد، درگیر شدن در امور اجتماعی و اعتقاد در فرد مانع رفتارهای ناقض ارزش‌های دینی شود. این امر در نظریه کنترل اجتماعی (Akers, 1997: 81) مطرح است. نای سه مقوله کنترل زیر را عوامل بازدارنده کج‌روی می‌داند: ۱. کنترل مستقیم: مجازات یا تهدید به مجازات نسبت به رفتارهای ناقض هنجارهای اجتماعی و قوانین کیفری؛ ۲. کنترل غیرمستقیم: به عنوان عاملی بازدارنده (واکنشی غیررسمی) که از سوی والدین یا نزدیکان علیه فرد خاطی صورت گیرد؛ ۳. کنترل درونی: ضمیر درونی و احساس گناهی که مانع از مشارکت در رفتارهای انحرافی می‌شود (ویلیامز و مک‌شین<sup>۱</sup>، ۱۳۸۸: ۱۹۹). فرضیه هیرشی<sup>۲</sup> در نظریه وابستگی اجتماعی بر این اصل استوار بود که تمام افراد قادر به نقض قانون هستند و تنها عامل بازدارنده آنان، کنترل اجتماعی است که از ترس آسیب رساندن به روابط میان فردی با دوستان، والدین، همسایگان، معلمان و همکاران مرتکب نقض هنجار نمی‌شوند؛ به عبارت دیگر، افراد بدون چنین وابستگی و علقه اجتماعی، آزادانه مرتکب جرم می‌شوند. هیرشی بر این باور بود که علقه اجتماعی منجر به برقراری رابطه فرد با جامعه می‌شود. این علقه از چهار عنصر دل‌بستگی، تعهد، درگیر شدن در امور اجتماعی و اعتقاد تشکیل شده است (Siegel, 2006; Chambliss and Hass, 2012). اعتقاد به ارزش‌های اخلاقی جامعه، ارتباط زیادی با پیش‌گیری از انجام فعالیت‌های جنایی دارد. زمانی که فردی به ارزش‌های اعتقادی و اخلاقی پایبند باشد، رفتارهای ناقض چنین ارزش‌هایی را کمتر بروز می‌دهد (ولد و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۶۰).

بر این اساس، دین از طریق جامعه‌پذیری، یادگیری و کنترل اجتماعی می‌تواند در مزاحمت برای زنان تاثیر بگذارد.

## روش تحقیق

روش پژوهش این تحقیق، روش تطبیقی درون کشوری<sup>۳</sup> (از نوع مقطعی) است. در این روش به مقایسه واحدهای اجتماعی (شهرهای ایران) مورد نظر پژوهش می‌پردازند. در جمع‌آوری اطلاعات از داده‌های اسناد ثانویه (دست‌دوم) مربوط به پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، گزارش شهری (۴۲۶ جلد) (۱۳۹۶) استفاده شده است. جامعه آماری کلیه شهرهای کشور در سال ۱۳۹۵ است. واحد تحلیل، شهرهای کشور در واحد زمانی و سطح تحلیل کشور ایران است که جمعیت آماری تحقیق، معادل ۴۲۶ شهر است. داده‌های این مطالعه از نوع داده‌های تجمیعی می‌باشند. به این ترتیب تحلیل با استفاده از یافته‌های دین‌داری تجمیعی و مزاحمت برای زنان برای هر شهر در سطح فردی مدنظر قرار گرفت. در ادامه این بخش (روش تحقیق) به تعریف عملیاتی متغیرها می‌پردازیم:

1. William and McShane

2. Hirshi, Travis

3. Sub-national

۴. این طرح با همکاری دانشگاه تهران به وسیله وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی توسط مجریان طرح غلامرضا غفاری و محمدرضا جواد یگانه انجام شده است و با عنوان پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، گزارش شهری (۴۲۶ جلد) (۱۳۹۶)، توسط انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات چاپ شده است. فاز دوم این طرح از نیمه دوم فروردین ماه ۱۳۹۵ شروع و در مردادماه همان سال پایان یافت. در مجموع در این پیمایش ملی از ۴۲۶ شهر مرکز شهرستان کشور، با نمونه‌ای به حجم ۸۲۵۰۰ نفر اطلاعات جمع‌آوری شده است. در گزارش این پیمایش، داده‌ها به صورت ملی، استانی و شهری منتشر شده است.

**پاسخ زنان به تجربه مزاحمت:** در این تحقیق برای سنجش مزاحمت برای زنان از سنجه‌های مورد سؤال در پیمایش فوق استفاده کرده‌ایم و درصد پاسخ‌های گزینه بلی به سوال مورد طرح را به‌عنوان میزان مزاحمت برای زنان شهر در نظر گرفته‌ایم. سنجه‌های مورد سؤال به قرار زیر است:

۱. تنه زدن در تاکسی و اتوبوس و مترو،
۲. دریافت پیامک و ایمیل نامناسب،
۳. رفتار ناپسند در اداره توسط همکاران،
۴. بوق زدن ماشین‌ها،
۵. متلک شنیدن و تیکه انداختن در کوچه و خیابان،
۶. کتک خوردن توسط نزدیکان،
۷. نگاه خیره مردان،
۸. لمس و تماس فیزیکی،
۹. تعقیب شدن توسط مردان.

**دین و دین‌داری:** در این مقاله دین و دین‌داری با استفاده از مقوله‌های زیر مورد بررسی قرار گرفت:

۱. میزان دین‌داری شهرها،
۲. میزان برخورد با ناهمنوایی‌های اجتماعی در شهرها،
۳. نوع مذهب شهرها،
۴. نوع هویت شهرها (هویت اسلامی، ایران و غربی) و
۵. میزان عضویت در گروه‌های مذهبی در شهرهای کشور.

**میزان دین‌داری شهرها:** ما برای سنجش دین‌داری از اطلاعات ثانویه استفاده نمودیم. دین‌داری از پیمایش فوق استخراج گردید و بر اساس فنون آماری شاخص‌سازی شد.

**میزان برخورد با ناهمنوایی اجتماعی:** یکی از ابعاد دین‌داری که در تحلیل محققان به‌عنوان دین‌داری پیامدی بررسی شده است، برخورد با ناهمنوایی اجتماعی است.<sup>۱</sup> در پیمایش فوق نحوه برخورد با ناهمنوایی‌های اجتماعی از سه گزینه (اشکالی ندارد، مخالفم ولی کاری نمی‌کنم و تذکر می‌دهم) استفاده شده است. ما برای شاخص‌سازی در این مورد نیز مانند اعمال دینی عمل کردیم.

**نوع مذهب شهرها:** منظور از نوع مذهب در این تحقیق سنی و شیعه بودن جمعیت شهرها است. قابل ذکر است که شهرها و همچنین شهرهای سنی‌نشین و اهل سنت ایران به خاطر برخی مسائل مشخص نیست. معمار در اثر خود (۱۳۹۱) با استفاده نظر هفت داور کارشناس و متخصص (معمار، ۲۰۱۸:۱۳۹۱) این امر را انجام داده است. ما براساس پایین بودن میزان داشتن مرجع تقلید در

۱ نوریس و اینگلهارت در کتاب مقدس و عرفی با فرض این امر که نهادهای مذهبی به‌طور سنتی نگرش‌های پرنرنگی نسبت به زندگی و مرگ دارند و مواردی از قبیل قتل از روی ترحم، خودکشی و سقط‌جنین را طرد (نوریس و اینگلهارت، ۲۰۰۴: ۱۷۳) و همچنین نسبت به مواردی از قبیل طلاق، روسپی‌گری و هم‌جنس‌گرایی دیدگاه سخت و تعصب‌آمیزی دارند (نوریس و اینگلهارت، ۲۰۰۴: ۲۲۴)؛ تساهل، مدارا و تعصب نسبت به این موارد را به‌عنوان پیامد دین‌داری طرح می‌کنند.

برخی شهرها<sup>۱</sup> و مفروضات دیگر، این امر را انجام دادیم. با وجود این، ما تحلیل‌های خود را بر اساس تفکیک آقای معمار و همچنین تفکیک خود از شیعه و سنی بودن شهرها انجام می‌دهیم. لازم به ذکر است که تفکیک مؤلف از سنی و شیعه بودن شهرهای ایران، برخلاف آقای معمار که اکثریت را ملاک قرار داده‌اند، با توضیحات پیشین، درصدی از جمعیت (حداقل یک‌چهارم) است که در افواه و افکار عمومی به‌عنوان شهر سنی‌نشین یاد می‌شود. با وجود چنین آسیب‌هایی، ما تحلیل‌های خود را در صورتی درست و صحیح می‌دانیم که با تحلیل و تفکیک آقای معمار همخوان باشند.

**نوع هویت شهرها:** در مورد هویت ملی ایرانیان، به سبب تداخل فرهنگی و در گذر زمان، می‌توان از تأثیرات سه نوع هویت باهم سخن به میان آورد: فرهنگ و تمدن ایران شهری، فرهنگ و تمدن اسلامی و فرهنگ و تمدن غربی (منصورنژاد، ۱۳۸۳: ۹-۱۰). ما در شناسایی هویت ایرانیان، اصل را بر تداخل و ترکیب سه هویت ایرانی، اسلامی و غربی داده و به‌عنوان پیش فرض بپذیریم که فرد ایرانی ترکیبی از سه هویت فوق است. بر اساس سؤال‌های پرسیده شده در پیمایش ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران (۱۳۹۶)، این سه هویت را تا حدودی به صورت عملیاتی تعریف کردیم. بر این اساس، هویت ایرانی را از سؤال «تا چه حد به ایرانی بودن خود افتخار می‌کنید؟» استنتاج کرده و شهرها را برحسب میزان «افتخارکردن به ایرانی بودن» در طیفی قرار می‌دهیم که دامنه آن از یک تا سه است. هویت غربی را نیز از طریق درصد پاسخ‌های بلی به سؤال آیا به زندگی در کشورهای دیگر تمایل دارید؟ می‌سنجیم که نشانگر میزان هویت غربی افراد شهرها است. برای سنجش هویت اسلامی نیز، ملاک ما میزان دین‌داری شهرها بود و شهرهایی که بالاترین میزان دین‌داری را دارند، نشانگر داشتن هویت اسلامی قوی است.

**میزان عضویت در گروه‌های مذهبی در شهرهای کشور:** منظور از میزان عضویت در گروه‌های مذهبی در این مقاله، درصد پاسخ پاسخگویان به سؤال آیا در گروه‌ها، انجمن‌ها و ... زیر عضو هستید؟ در پیمایش فوق بوده است. در این مقاله ما به عضویت در سه گروه و انجمن که مرتبط با دین و مذهب است، یعنی هیئت‌های مذهبی هفتگی یا ماهانه، پایگاه بسیج و انجمن‌های اسلامی که حداقل در اسم متأثر از دین است، توجه کردیم و از ترکیب این سه گویه، متغیر عضویت در گروه‌های مذهبی را ساختیم.

۱. با عنایت به این نکته که میان اهل تسنن و تشیع در مورد تقلید و جایگاه آن تفاوت وجود دارد و شهرهای که سنی‌نشین هستند، کمتر از شهرهای شیعه‌نشین دارای مرجع تقلید هستند. ما برای استدلال خود مبنی بر پایین بودن تقلید از مراجع در شهرهای سنی‌نشین، میزان داشتن مرجع تقلید در برخی از شهرهای سنی‌نشین را در جدول زیر ارائه می‌کنیم که در حد پایینی است.

جدول شماره ۶: میزان داشتن مراجع تقلید در شهرهای سنی‌نشین										
بانه	پاوه	تربت‌جام	چابهار	سرپل زهاب	سردشت	سقز	سنندج	قروه	مریوان	مهاباد
13.8	46.5	57.8	5.5	41.5	56.4	30	9.6	38.6	16.8	2.7



## یافته‌های تحقیق

## • توصیف میزان مزاحمت برای زنان در شهرهای ایران

جدول شماره ۶ میانگین میزان مزاحمت کل و مؤلفه‌های آن را در شهرهای ایران نشان می‌دهد.

جدول شماره ۹: میانگین مزاحمت برحسب معرف‌های آن در شهرهای کشور

معرف‌های مزاحمت	میانگین	انحراف از معیار	بالاترین میزان در شهر*
بوق زدن ماشین‌ها	50.97	18.6313	93
نگاه خیره مردان	48.88	19.0114	99
متلک شنیدن و تیکه انداختن در کوچه	46.47	19.2549	94
تنه زدن در تاکسی و اتوبوس و مترو	35.47	20.4749	92
دریافت پیامک و ایمیل نامناسب	29.29	15.8382	95
تعقیب شدن توسط مردان	25.89	17.5645	93
لمس و تماس فیزیکی	14.14	14.0431	81
کتک خوردن توسط نزدیکان	13.08	12.0547	76
رفتار ناپسند در اداره توسط همکاران	12.77	11.5028	74
مزاحمت کل	30.66	13.5149	۸۸,۵۶

ا. \* این میزان برحسب بالاترین میزان مؤلفه‌های مزاحمت برای زنان در شهرها است.

این جدول که بر اساس میانگین مزاحمت کل و مؤلفه‌های آن از بالاترین تا به پایین‌ترین میزان مرتب‌شده است، نشان می‌دهد که مزاحمت برای زنان از طریق بوق زدن ماشین‌ها با ۵۱ درصد، نگاه خیره مردان ۴۹ درصد و متلک گفتن ۴۶,۵ درصد به ترتیب در بالاترین میزان مزاحمت قرار دارند. این امر نشان می‌دهد که در حدود نیمی از شهرهای ایران بوق زدن، نگاه خیره کردن و متلک و تیکه گفتن به زنان رواج دارد. تعقیب زنان به‌وسیله مردان در ۲۶ درصد (یک‌چهارم) شهرهای ایران وجود دارد و در حدود ۱۴ درصد شهرهای ایران، زنان از نزدیک به‌صورت فیزیکی در معرض تماس و لمس مردان قرار دارند. کتک خوردن به‌وسیله نزدیکان که شاید امری خصوصی باشد نیز در ۱۳ درصد شهرهای ایران رواج دارد. در مجموع در ۳۰ درصد شهرهای ایران، زنان تحت مزاحمت همه مؤلفه‌های مزاحمت قرار دارند. این آمار که در مقایسه با سایر تحقیقات در سطح پایینی قرار دارد، مستترکننده امری نهانی است. در تحقیقات انجام‌یافته در این زمینه، همچنان که گفتیم و با عنوان بزرگ‌نمایی آماری از آن‌ها انتقاد کردیم، آمارهایی را گزارش می‌کنند که بالا است. بالا بودن آمارهای اعلام‌شده توسط محققان به این دلیل است که این آمارها وضعیتی را نشان می‌دهد که در آن زنان در معرض حداقل یکی از مؤلفه‌های مزاحمت قرار دارند، نه همه آن‌ها؛ درحالی که ۳۰ درصد میانگین مزاحمت برای زنان در اینجا نمایانگر همه گونه مزاحمت (مؤلفه‌های ۸ گانه ذیل) برای زنان است و نشان می‌دهد که در ۳۰ درصد از شهرهای کشور زنان هر هشت نوع مزاحمت را تجربه می‌کنند، که شاید با دقت در این آمار بتوان بر بالا بودن میزان مزاحمت در شهرها ادعان نمود. به‌عبارت‌دیگر، اگر ما بخواهیم براساس اسلوب گزارش‌دهی تحقیقات قبلی گزارش دهیم، ۸۸,۵۶ درصد جامعه زنان در معرض حداقل یکی از مؤلفه‌های مزاحمت قرار دارند.

### • تبیین میزان مزاحمت برای زنان به‌وسیله دین و دین‌داری

بر اساس تفکیکی که بین مؤلفه‌های دین و دین‌داری ارائه کردیم؛ در این بخش به ترتیب به بررسی رابطه هر یک از آنها با مزاحمت برای زنان می‌پردازیم.

### • میزان دین‌داری

جدول زیر ضرایب همبستگی بین میزان دین‌داری و مزاحمت و مؤلفه‌های آن را نشان می‌دهد. همچنان که ملاحظه می‌گردد، تمامی شاخص‌های دین‌داری با مزاحمت رابطه معنادار<sup>۱</sup> و معکوس دارند و با افزایش دین‌داری در تمامی ابعاد و وجوه آن، میزان مزاحمت در کل و مزاحمت در تمامی مؤلفه‌های آن کاهش می‌یابد. در میان شاخص‌های دین‌داری، اقامه نماز (با بیشینه ۰٫۵۳) و روزه گرفتن (با بیشینه ۰٫۴۴) بیشترین همبستگی و پرداخت خمس با کمترین همبستگی قرار دارند. جدول همچنین نشان می‌دهد که دین‌داری فردی (نماز و روزه) نسبت به دین‌داری جمعی (شرکت در نماز جمعه و جماعت) همبستگی بیشتری با مزاحمت و مؤلفه‌های آن دارند.

جدول شماره ۱۰: ضریب همبستگی مرتبه صفر بین میزان مزاحمت کل و میزان شاخص‌های دین‌داری

داشتهن مرجع تقلید	باور به حضور خداوند	پرداخت خمس	نماز جمعه	نماز جماعت	روزه گرفتن	اقامه نماز
-۰٫۴۲۸**	-۰٫۴۳۳**	-۰٫۲۲۳**	-۰٫۲۵۵**	-۰٫۲۶۳**	-۰٫۴۴۱**	-۰٫۵۳۸**
* معنادار در سطح ۰٫۰۵** معنادار در سطح ۰٫۰۱						

در ادامه با انجام تحلیل چند متغیره (تحلیل رگرسیون) درصد بررسی تأثیر شاخص‌های دین‌داری (اقامه نماز، روزه گرفتن، شرکت در نماز جمعه و جماعت، باور به خداوند و میزان داشتهن مرجع تقلید) بر میزان مزاحمت برای زنان (در کل) در سطح شهری برآمدیم. ضریب رگرسیون چندگانه نشانگر تأثیر سه شاخص میزان اقامه نماز، میزان باور به خداوند و داشتهن مرجع تقلید بر میزان مزاحمت برای زنان است و سه شاخص ۰٫۳۵ مزاحمت برای زنان را می‌توانند تبیین کنند. جدول زیر نتایج تحلیل رگرسیون را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۱: رگرسیون میزان مزاحمت برای زنان بر دین‌داری جمعی

متغیر	میزان ناهمنوایی اجتماعی							
	R	R2	Adjusted R Square	F	Sig	Constant	B	Beta
میزان اقامه نماز	۰٫۵۹۶	۰٫۳۵۵	۰٫۳۵۰	۶۹٫۹۷	۰٫۰۰۰	۱۷۵٫۶۸	-۱۳٫۵۴	-۰٫۳۵۶
میزان باور به خداوند							-۰٫۹۴۲	-۰٫۲۳۰
داشتهن مرجع تقلید							-۰٫۱۴۹	-۰٫۱۳۹

ما معادله رگرسیون زیر را در رابطه با میزان مزاحمت برای زنان بیان می‌کنیم:

۱ لازم به ذکر است که استفاده از آزمون‌های معناداری فقط هنگامی مناسب است که داده‌ها از یک نمونه احتمالی به‌دست آمده باشند. این آزمون‌ها نشان می‌دهد که آیا ویژگی‌ها یا روابط مشاهده‌شده در نمونه، برای جمعیت نیز قابل‌تصورند یا خیر؟ آزمون‌های معناداری برای نمونه‌های غیراحتمالی کاربرد ندارد و اگر داده‌ها مربوط به یک جمعیت باشند، دیگر استفاده از آنها بی‌معناست (بلیکی، ۱۳۸۹: ۲۴). متأسفانه معناداری آماری یافته‌های تحقیق، کاملاً به‌غلط، معمولاً با اهمیت عملی یا ذاتی نتایج تحقیق به‌اشتباه گرفته می‌شود، درحالی‌که که این اهمیت وابسته به قضاوت ماست و نمی‌توان آن را به‌طور مکانیکی با روش‌های آماری تعیین کرد (حکیم ۱۹۸۷ به نقل از بلیکی، همان: ۲۷۰). به دلیل استفاده نامناسب از این امر، ما نیز در این مقاله معناداری را می‌آوریم. ولی اساس کار ما بر این آزمون قرار ندارد.

(داشتن مرجع تقلید) ۰,۱۳۹- (میزان باور به خداوند) 230 - (میزان اقامه نماز) 0.356 - 175.68 = میزان مزاحمت برای زنان

• **میزان برخورد با ناهمنوایی‌های اجتماعی**

یکی از ابعاد دین‌داری که در تحلیل محققان به‌عنوان دین‌داری پیامدی بررسی شده؛ برخورد با ناهمنوایی اجتماعی است. دین‌داری با تأثیرگذاری بر شکل‌گیری هنجارهای خاص درباره ناهمنوایی اجتماعی (بدحجابی خانم‌ها، معاشرت و دوستی غیرشرعی دختر و پسر، تماشای موسیقی همراه با رقص زنان (شو) و شرکت در مهمانی و جشن‌های مختلط) می‌تواند بر میزان مزاحمت برای زنان تأثیر بگذارد. جدول زیر ضریب همبستگی میزان دین‌داری و میزان و نحوه برخورد با ناهمنوایی اجتماعی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۲: ضریب همبستگی بین شاخص‌های دین‌داری و نحوه برخورد با ناهمنوایی اجتماعی و میزان مزاحمت

ناهنوایی اجتماعی	نحوه برخورد با ناهمنوایی اجتماعی
.215**	باور به حضور خداوند
.350**	داشتن مرجع تقلید
.441**	اقامه نماز
.370**	روزه‌گرفتن
.454**	شرکت در نماز جماعت
.560**	شرکت در نماز جمعه
.546**	پرداخت خمس
-.323**	مزاحمت کل برای زنان
*معنادار در سطح ۰,۰۵ ** معنادار در سطح ۰,۰۱	

همچنان که ملاحظه می‌شود شاخص‌های دین‌داری با شکل دادن به هنجارهای اجتماعی در زمینه ناهمنوایی‌های اجتماعی در شکل‌گیری هنجارهای مربوط به ناهمنوایی مؤثر هستند. در جدول فوق همبستگی بین میزان مزاحمت برای زنان و میزان نحوه برخورد با ناهمنوایی اجتماعی را نیز نشان می‌دهد. رابطه معکوسی بین نحوه برخورد با ناهمنوایی اجتماعی و میزان مزاحمت برای زنان وجود دارد و با افزایش میزان برخورد با ناهمنوایی اجتماعی (تذکر می‌دهم در برابر اشکالی ندارد) میزان مزاحمت برای زنان کاهش می‌یابد.

در ادامه با انجام تحلیل چندمتغیره (تحلیل رگرسیون) درصد بررسی تأثیر مولفه‌های ناهمنوایی بر میزان مزاحمت برای زنان شدیم. ضریب رگرسیون چندگانه نشانگر تأثیر سه شاخص ناهمنوایی (بدحجابی، شرکت در جشن‌های مختلط و معاشرت غیرشرعی دختر و پسر) بر میزان مزاحمت برای زنان است و سه شاخص روی هم رفته ۰,۱۳ درصد مزاحمت برای زنان را می‌توانند تبیین کنند. جدول زیر نتایج تحلیل رگرسیون را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۳: رگرسیون میزان ناهمنوایی اجتماعی بر دین‌داری جمعی

متغیر	میزان ناهمنوایی اجتماعی							Beta
	R	R2	Adjusted R Square	F	Sig	Constant	B	
بدحجابی خانم‌ها	۰,۳۶۹	۰,۱۳۶	۰,۱۳۰	۲۲,۱۰	۰,۰۰۰	۷۴,۸۵	-۲۷,۰۵	-۰,۴۰۲
شرکت در مهمانی و جشن‌های مختلط							- ۱۲,۷۴	-۰,۲۳۷
معاشرت و دوستی غیرشرعی دختر و پسر							۱۴,۶۸	۰,۲۶۹

ما معادله رگرسیون زیر را در رابطه با میزان مزاحمت برای زنان<sup>۱</sup> بیان می‌کنیم:

$$\text{میزان مزاحمت برای زنان} = 74.85 - 0.402 (\text{بدحجابی خانم‌ها}) + 0.269 (\text{شرکت در جشن‌های مختلط}) (\text{معاشرت غیرشرعی})$$

تأمل در وجود همبستگی معکوس بین ناهمنوایی اجتماعی و میزان مزاحمت برای زنان بر این امر دلالت دارد که برخورد با ناهمنوایی اجتماعی به عنوان امر به معروف و نهی از منکر یک پدیده اجتماعی است که با مزاحمت برای زنان متفاوت است. تحقیق نشان می‌دهد که در شهرهایی که میزان تساهل در زمینه ناهمنوایی اجتماعی زیادتر است (گزینه اشکالی ندارد را انتخاب کرده‌اند)؛ میزان مزاحمت نیز بیشتر است. در حالی که در شهرهایی که در برخورد با ناهمنوایی اجتماعی تساهلی وجود ندارد (گزینه تذکر می‌دهم را انتخاب کرده‌اند)، میزان مزاحمت کمتر می‌گردد.

برای نشان دادن مطلب فوق، قابل فهم‌ترین و خواناترین شکل تحلیل داده‌ها، ترتیبی نمودن متغیرها و تشکیل جداول تقاطعی و همچنین ارائه آزمون مقایسه میانگین‌ها است. جدول تقاطعی زیر رابطه این دو را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۴: توزیع نسبی مزاحمت برای زنان در شهرها برحسب میزان برخورد با ناهمنوایی

		میزان برخورد با ناهمنوایی			جمع کل
		اشکالی ندارد	مخالفم، ولی کاری نمی‌کنم	برخورد می‌کنم	
میزان مزاحمت بر زنان	کم	13.8%	39.3%	37.5%	31.5%
	متوسط	35.8%	37.7%	40.8%	38.0%
	زیاد	50.4%	23.0%	21.7%	30.5%
جمع کل		100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Chi-Square= ۴۰,۰۵		Sig= 0.000	Spearman Correlation= -0.۲۵۳	Kendall's tau-b= -0.۲۲۵	

همچنان که با ملاحظه در جدول تقاطعی می‌توان مشاهده کرد بین میزان برخورد با ناهمنوایی و میزان مزاحمت برای زنان رابطه معکوس و معناداری وجود دارد. بیشتر شهرهایی که افراد ساکن در آنها با ناهمنوایی اجتماعی برخورد می‌کنند (تذکر می‌دهند)، میزان مزاحمت کمی برای زنان وجود دارد (۳۷,۵ درصد)؛ درحالی‌که بیشتر شهرهایی که افراد ساکن در آنها در برابر ناهمنوایی اجتماعی گزینه اشکالی ندارد را انتخاب کرده‌اند، میزان مزاحمت زیادی برای زنان دارند (۵۰,۴ درصد). همچنین، تعداد شهرهایی که افراد ساکن در آنها با ناهمنوایی اجتماعی برخورد می‌کنند (تذکر می‌دهند) و میزان مزاحمت زیادی برای زنان دارند، پایین است (۲۱,۷ درصد) و تعداد شهرهایی که افراد ساکن در آنها در برابر ناهمنوایی اجتماعی گزینه اشکالی ندارد را انتخاب کرده‌اند و میزان مزاحمت

۱ تاثیر معاشرت غیرشرعی دختر و پسر بر میزان مزاحمت منفی است؛ اما در تعامل با متغیرهای دیگر دارای اثر مستقیم و مثبتی گردیده است.

صالح‌آبادی و قربانی / رابطه دین‌داری و مزاحمت برای زنان: تحلیل سیستمیک... ۱۵۱

کمی برای زنان دارند، پایین است (۱۳٫۸ درصد). جدول زیر تحلیل مقایسه میانگین میزان مزاحمت برای زنان را بین شهرها بر حسب نحوه برخورد نشان می‌دهد. علاوه بر آزمون کای اسکوئر ما از آزمون مقایسه میانگین‌ها نیز استفاده کردیم. جدول زیر تحلیل مقایسه واریانس یک‌طرفه (ANOVA) میزان مزاحمت برای زنان را برحسب نوع برخورد با ناهمنوایی‌ها نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۵: میانگین میزان مزاحمت برای زنان بین شهرها بر حسب نوع برخورد با ناهمنوایی اجتماعی

انحراف میانگین	میانگین	تعداد	نحوه برخورد با ناهمنوایی اجتماعی	
۱۳٫۳۰	۳۸٫۳۳	۱۲۳	اشکالی ندارد	میزان مزاحمت برای زنان
۱۲٫۸۷	۲۷٫۸۸	۱۸۳	مخالفم، ولی کاری ندارم	
۱۲٫۰۷	۲۷٫۴۳	۱۲۰	تذکر می‌دهم	
۱۳٫۶۳	۳۰٫۷۷	۴۲۶	جمع کل	

نتایج تحلیل واریانس یک طرفه میزان مزاحمت در سه گروه از شهرها نشان داد که بین گروه شهرهایی که در آن در برخورد با ناهمنوایی گزینه اشکالی ندارد را انتخاب کرده‌اند و سایر گروه‌ها اختلاف معنادار آماری وجود داشته است:

$$f(423,2) = 30.272. P\text{-value} = 0.000 .$$

آزمون تعقیبی شفه جهت پیگیری اختلاف بین گروه‌ها استفاده شد که نتایج آزمون مقایسه میانگین‌ها نشان داد: میانگین میزان مزاحمت برای زنان در شهرهایی که گزینه اشکالی ندارد را انتخاب کرده‌اند (۳۸٫۳۳) بیشتر از میانگین میزان مزاحمت برای زنان شهرهایی است که گزینه تذکر می‌دهم را انتخاب کرده‌اند (۲۷٫۴۳) است که این تفاوت از نظر آماری معنادار است:

$$t(6.68) = 239.76. P\text{-value} = 0.000 .$$

جدول شماره ۱۶: تحلیل واریانس میزان مزاحمت برای زنان بین شهرهای بر حسب نوع برخورد با ناهمنوایی اجتماعی

معناداری	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰٫۰۰۰	۳۰٫۲۷۲	4945.956	2	9891.912	بین گروهی
		163.386	423	69112.435	درون گروهی
			425	79004.347	جمع

مقایسه میانگین‌ها نشان می‌دهد که در شهرهایی که نسبت به ناهمنوایی اجتماعی دیدگاه تساهل‌گرایانه‌ای وجود دارد و گزینه اشکالی ندارد را انتخاب نموده‌اند، نسبت به شهرهایی که گزینه تذکر می‌دهم را انتخاب کرده‌اند، زنان مزاحمت بیشتری را تجربه می‌کنند (حدود ۱۱ درصد بیشتر).

### نوع مذهب

در بررسی رابطه بین نوع مذهب و میزان مزاحمت برای زنان با توجه به سطح سنجش اسمی متغیر مستقل (دو گروه شهر سنی‌نشین و شیعه‌نشین) ما از آزمون مقایسه میانگین بین دو گروه استفاده می‌کنیم. جدول زیر تحلیل مقایسه میانگین میزان مزاحمت برای زنان را بین شهرهای شیعه‌نشین و سنی‌نشین نشان می‌دهد (با ۲۰ شهر سنی‌نشین برحسب تحقیق معمار و ۶۱ شهر سنی‌نشین بر اساس تحلیل مؤلف مقاله)

**جدول شماره ۱۷: مقایسه میانگین میزان مزاحمت برای زنان بین شهرهای شیعه‌نشین و سنی‌نشین**

انحراف میانگین	میانگین	تعداد	نوع مذهب	
13.78	30.53	406	شیعه	میزان مزاحمت برای زنان (تحلیل با ۲۰ شهر)
9.05	35.62	20	سنی	
13.5	29.95	365	شیعه	میزان مزاحمت برای زنان (تحلیل با ۶۱ شهر)
13.45	35.69	61	سنی	

با تحلیل ۲۰ شهر سنی‌نشین، آزمون مقایسه میانگین‌ها نشان داد: میانگین میزان مزاحمت برای زنان شهرهای شیعه‌نشین (۳۰٫۵۳) کمتر از میانگین میزان مزاحمت برای زنان شهرهای سنی‌نشین (۳۵٫۶۲) است که این تفاوت از نظر آماری معنادار است:

$$t(23.58) = 2.38. P\text{-value} = 0.026$$

با تحلیل ۶۱ شهر سنی‌نشین، آزمون مقایسه میانگین‌ها نیز نشان داد: میانگین میزان مزاحمت برای زنان در شهرهای شیعه‌نشین (۲۹٫۹۵) کمتر از میانگین میزان مزاحمت برای زنان در شهرهای سنی‌نشین (۳۵٫۶۹) است که این تفاوت از نظر آماری معنادار است:

$$t(81.52) = 3.085. P\text{-value} = 0.003$$

تحلیل مقایسه میانگین مؤلفه‌های مزاحمت برای زنان بین شهرهای سنی‌نشین و شیعه‌نشین نشان می‌دهد در بیشتر موارد، میانگین میزان مؤلفه‌های مزاحمت برای زنان در شهرهای شیعه‌نشین نسبت به شهرهای سنی‌نشین کمتر است (به دلیل طولانی شدن مقاله جداول را ارائه نکردیم).

**هویت اسلامی**

بر اساس ترتیبی کردن (سه شقه نمودن) سه متغیر "میزان دین‌داری"، "میزان تفاخر به ایرانی بودن" و "میزان تمایل به زندگی در کشورهای دیگر"، به کم، متوسط و زیاد و تشدید یکجانبه شق بالا در کنار دو شقه دیگر، ما هویت ایرانی، اسلامی و غربی را تعریف کردیم. جدول زیر میانگین میزان مزاحمت برای زنان را برحسب نوع هویت نشان می‌دهد. همچنان که ملاحظه می‌گردد، میزان مزاحمت برای زنان در شهرهایی که در آن‌ها هویت ایرانی - اسلامی پررنگ است، در پایین‌ترین حد خود قرار دارد (۱۷٫۳۶ از ۱۰۰ درصد). میزان مزاحمت برای زنان در شهرهایی که در آن‌ها میزان هویت غربی (میزان تمایل به زندگی در سایر کشورها) پررنگ است، در بالاترین حد خود قرار دارد و نشان می‌دهد که در چنین شهرهایی میزان مزاحمت برای زنان زیاد است.

**جدول شماره ۱۸: توزیع شهرها برحسب هویت‌های ساخته شده و میزان مزاحمت برای زنان برحسب هویت‌ها**

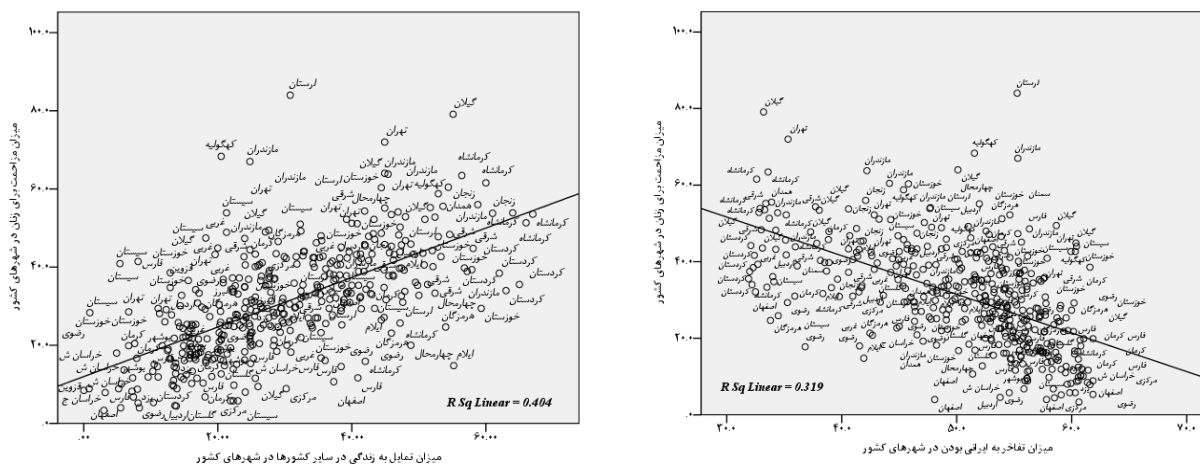
انحراف از میانگین	میانگین مزاحمت برای زنان	تعداد	
۱۷٫۳۶	۱۷٫۳۶	۶۷	ایرانی اسلامی
۲۵٫۲۲	۲۵٫۲۲	۷۱	ایرانی
۲۷٫۱۹	۲۷٫۱۹	۴۸	اسلامی
۳۲٫۵۱	۳۲٫۵۱	۱۳	اسلامی غربی
۳۲٫۵۱	۳۲٫۵۱	۸	ایرانی غربی
۴۲٫۷۱	۴۲٫۷۱	۱۰۹	غربی
۳۱٫۹۲	۳۱٫۹۲	۱۱۰	سایر

مقایسه میانگین‌ها نشان داد که تفاوت میزان مزاحمت برای زنان بین هویت غربی و سایر هویت‌ها معنادار است. آزمون مقایسه میانگین‌ها نشان داد میانگین میزان مزاحمت برای زنان شهرهای واجد هویت غربی (۴۲,۷۱) بیشتر از میانگین میزان مزاحمت برای زنان شهرهای واجد هویت اسلامی (۲۷,۱۹) و هویت ایرانی (۲۵,۲۲) است که این تفاوت از نظر آماری معنادار است:

$$t(6,419) = 44.12. P\text{-value} = 0.000.$$

مقایسه میانگین‌ها نشان داد که در شهرهای واجد هویت ایرانی، اسلامی و ایرانی-اسلامی نسبت به شهرهای واجد هویت غربی، میزان مزاحمت برای زنان کمتر است. بنابراین می‌توانیم از تحلیل مقایسه میانگین‌ها استنتاج کنیم که هویت شهرها (اسلامی، ایرانی و غربی) بر میزان مزاحمت برای زنان تأثیر معنادار دارد. شهرهایی که در حد زیادی به ایرانی بودن خود افتخار می‌کنند، کمترین مزاحمت را برای زنان دارند. همچنین شهرهایی که بالاترین درصد تمایل به زندگی خارج را دارند، بیشترین حد مزاحمت برای زنان را دارا هستند و شهرهایی با بالاترین میزان دین‌داری دارای کمترین میزان مزاحمت هستند.

لازم به ذکر است در سطح نسبی (Scale)، ضریب همبستگی بین میزان تفاخر به ایرانی بودن و میزان مزاحمت برای زنان برابر با ۰,۵۵۶- است که در سطح ۰,۰۰۰ معنادار است و همچنین ضریب همبستگی بین میزان تمایل به زندگی در سایر کشورها و میزان مزاحمت برای زنان برابر با ۰,۶۳۶ بود که در سطح ۰,۰۰۰ معنادار است. نمودار زیر روابط بین میزان تفاخر به ایرانی بودن و میزان تمایل به زندگی در سایر کشورها، با میزان مزاحمت برای زنان را به صورت تصویری نشان می‌دهد.



### نمودار شماره ۱: رابطه تصویری بین میزان مزاحمت و میزان تفاخر به ایرانی بودن و میزان تمایل به زندگی در سایر کشورها

در ادامه با انجام تحلیل چند متغیره (تحلیل رگرسیون) درصد بررسی تأثیر سه نوع هویت ایرانی (اسلامی، ایرانی و غربی) بر میزان مزاحمت برای زنان در سطح شهری برآمدیم. ضریب رگرسیون چندگانه نشانگر تأثیر هر سه هویت بر میزان مزاحمت برای زنان است و سه هویت ۰,۴۹ درصد مزاحمت برای زنان را می‌تواند تبیین کنند. جدول زیر نتایج تحلیل رگرسیون را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲۱: رگرسیون میزان ناهمنوایی اجتماعی بر دین‌داری جمعی

متغیر	میزان ناهمنوایی اجتماعی							Beta
	R	R2	Adjusted R Square	F	Sig	Constant	B	
هویت غربی	۰,۶۹۳	۰,۴۸۰	۰,۴۷۶	۱۲۹,۸۷	۰,۰۰۰	۱۰۸,۷۳	۰,۳۸۳	۰,۳۸۵
هویت اسلامی							-۱۰,۱۰۵	-۰,۲۲۵
هویت ایرانی							-۰,۲۲۶	-۰,۲۳۶

ما معادله رگرسیون زیر را در رابطه با میزان مزاحمت برای زنان بیان می‌کنیم:

$$\text{میزان مزاحمت برای زنان} = 108.73 + 0.0.385 (\text{هویت غربی}) - ۰,۲۲۵ (\text{هویت اسلامی}) - ۰,۲۳۶ (\text{هویت ایرانی})$$

تأثیر کاهنده دو هویت ایرانی و اسلامی بر میزان مزاحمت برای زنان و تأثیر افزاینده هویت غربی بر آن نشانگر این است که هویت غربی با تأثیر نسبتاً زیاد خود بر میزان مزاحمت (۰,۳۸۵) در جهت عکس تأثیر دو هویت عمل می‌کند.

### عضویت در گروه‌های مذهبی و میزان مزاحمت برای زنان

در بررسی روابط بین عضویت در گروه‌های مذهبی و میزان مزاحمت برای زنان، قبل از انجام تحلیل رابطه این‌ها، ضروری است با استفاده از تحلیل همبستگی رابطه بین دین‌داری و عضویت در انجمن‌ها، گروه‌ها و سازمان‌ها را رصد نماییم. قابل ذکر است که دین‌داری در مجموع به‌طور عام و دین‌داری فردی به‌صورت خاص تأثیر مسدودکننده بر عضویت در گروه‌ها و انجمن‌ها دارد و تنها دین‌داری جمعی (شرکت در نماز جمعه و جماعت) عضویت در هیئت‌های مذهبی هفتگی یا ماهانه، فعالیت در پایگاه بسیج، انجمن‌های اسلامی، کانون‌های فرهنگی هنری و شورایی‌ها و گروه‌های محله‌ای را تقویت می‌کنند. به‌عبارت‌دیگر، تأثیر دین‌داری فردی بر عضویت در انجمن‌ها، گروه‌ها و سازمان‌ها اثر مسدودی و دین‌داری جمعی تنها بر برخی از عضویت‌ها (در بخش مذهبی و دینی سه گروه و انجمن: هیئت‌های مذهبی، پایگاه بسیج و انجمن‌های اسلامی) اثر بازکنندگی و اتساعی دارد. جدول زیر ضرایب همبستگی بین شاخص‌های دین‌داری و عضویت در انجمن‌ها، گروه‌ها و سازمان‌ها را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲۲: ضریب همبستگی بین شاخص‌های دین‌داری و عضویت در انجمن‌ها، گروه‌ها و سازمان‌ها

دین‌داری فردی	دین‌داری جمعی	باور به حضور خداوند	داشتن مرجع تقلید	
-0.195**	0.045	-0.219**	-0.146**	انجمن‌های زیست‌محیطی
-0.019	0.020	-0.202**	-0.052	مؤسسات خیریه
-0.201**	0.015	-0.262**	-0.191**	انجمن‌های هنری و ادبی
-0.228**	-0.014	-0.304**	-0.175**	باشگاه‌های ورزشی و تفریحی
-0.241**	-0.054	-0.221**	-0.132**	اتحادیه‌ها و انجمن‌های صنفی و حرفه‌ای
-0.003	0.252**	-0.167**	-0.038	انجمن‌های اسلامی
-0.199**	0.043	-0.290**	-0.153**	تشکل‌ها، احزاب و گروه‌های سیاسی
-0.133**	0.014	-0.237**	-0.175**	انجمن‌های علمی
0.062	0.143**	-0.062	0.104*	هیئت‌های مذهبی هفتگی یا ماهانه
0.053	0.226**	-0.134**	0.076	فعالیت در پایگاه بسیج
-0.012	0.150**	-0.257**	-0.095	کانون‌های فرهنگی هنری



خان‌های فرهنگ و فرهنگسرا	داشتن مرجع تقلید	باور به حضور خداوند	دین‌داری جمعی	دین‌داری فردی
	-0.179**	-0.273**	0.021	-0.128**
شورایاری‌ها و گروه‌های محله‌ای	-0.184**	-0.173**	0.134**	-0.194**
صندوق‌های قرض‌الحسنه دوستی یا خانوادگی	-0.201**	-0.235**	-0.154**	-0.221**
سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها)	-0.149**	-0.200**	0.059	-0.138**
*معنادار در سطح ۰,۰۵ ** معنادار در سطح ۰,۰۱				

عضویت در گروه‌های مذهبی (انجمن اسلامی، هیئت‌های مذهبی و پایگاه بسیج) تأثیر مستقیم بر میزان مزاحمت برای زنان دارد. به این معنا که با افزایش میزان عضویت در گروه‌های مذهبی فوق، میزان مزاحمت نیز افزایش می‌یابد. امری که در نگاه اول غیرمعقول به نظر می‌رسد. جدول زیر ضریب همبستگی بین میزان عضویت در گروه‌های مذهبی و میزان مزاحمت برای زنان را نشان می‌دهد.

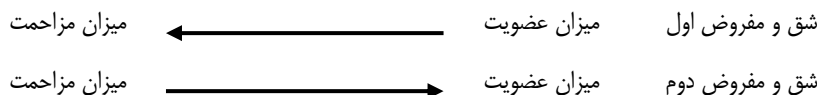
جدول شماره ۲۳: ضریب همبستگی مرتبه صفر بین میزان عضویت در گروه‌های مذهبی و میزان مزاحمت برای زنان

معرف‌های مزاحمت	فعالیت در پایگاه بسیج	هیئت‌های مذهبی	انجمن‌های اسلامی	تجمیع سه گروه
مزاحمت برای زنان (کل)	0.108*	0.187**	0.247**	0.189**
*معنادار در سطح ۰,۰۵ ** معنادار در سطح ۰,۰۱				

همچنان که جدول نشان می‌دهد، با افزایش عضویت در گروه‌های مذهبی (انجمن اسلامی، بسیج و هیئت‌های مذهبی) میزان مزاحمت برای زنان افزایش می‌یابد که با فرض ما که بر تأثیر کاهنده دین‌داری بر میزان مزاحمت تأکید داشت، تعارض دارد. برای حل این تعارض می‌توانیم عضویت در گروه‌های مذهبی را تابع خاصی از دین‌داری فرض نماییم و این‌که با افزایش دین‌داری فردی (نماز و روزه) و باور به حضور خداوند در زندگی، عضویت در گروه‌های مذهبی، نه تنها افزایش نمی‌یابد، بلکه کاهش می‌یابد و تنها دین‌داری جمعی و داشتن مرجع تقلید اثر اتساعی بر عضویت در گروه‌های مذهبی دارد. این امر به دلیل تأثیر متفاوت دین و دین‌داری و مولفه‌های آن بر مزاحمت تأثیر خنثی‌کنندگی دارد.

شیوه دیگر موجه کردن یافته فوق، با توجه به این امر که از همبستگی نمی‌توان علیت را استنتاج نمود، معکوس گردانیدن این نوع رابطه (رابطه تأثیر و تأثر) است. به این صورت که عضویت گروهی را تابع خاصی از میزان مزاحمت برای زنان قلمداد نماییم و مفروض بگیریم که با افزایش میزان مزاحمت برای زنان در شهرها، عضویت در گروه‌های مذهبی (انجمن اسلامی، بسیج و هیئت‌های مذهبی) نیز بیشتر می‌گردد. برای این امر ضروری است توضیحاتی ارائه دهیم.

با عنایت به رابطه غیره منتظره همبستگی مثبت و مستقیم بین میزان مزاحمت برای زنان و میزان عضویت در گروه‌های مذهبی می‌توان رابطه به‌دست‌آمده را به‌صورت زیر تفسیر نمود: برای انجام این امر، دو شق و مفروض زیر را می‌توان مطرح نظر قرار داد. شق و مفروض اول اینکه میزان عضویت را به‌عنوان متغیر مستقل در نظر بگیریم، که با افزایش میزان عضویت افراد در گروه‌های مذهبی مزاحمت نیز افزایش می‌یابد. شق و مفروض دوم اینکه میزان مزاحمت برای زنان را به‌عنوان متغیر مستقل در نظر گرفته و میزان عضویت را پیامد آن. به عبارت دیگر، در این زمینه داریم:



اگر شق و مفروض اول را بپذیریم که با افزایش میزان عضویت در گروه‌های مذهبی میزان مزاحمت نیز افزایش می‌یابد، می‌بایستی مکانیسم‌های مولد مزاحمت را نشان دهیم. در این مورد می‌توانیم دو فرضیه را طرح نماییم: بنای فرضیه اول بر این است که اعضای گروه‌های مذهبی همان مزاحمان هستند؛ امری که علاوه بر داشتن شائبه و آسیب مغالطه محیطی<sup>۱</sup>، شواهد و قراین آن را تایید نمی‌کنند. علاوه بر آسیب فوق، در این فرضیه مفروض است که مزاحمان همان اعضای گروه‌های مذهبی متعصب و تندرو هستند. امری که نمی‌توان بر آن تکیه نمود. همچنین روابط بین میزان عضویت در برخی از گروه‌های مذهبی (مانند بسیج) با مؤلفه‌های مزاحمت برای زنان نشان می‌دهد تنها سه مؤلفه (نگاه خیره مردان، متلک گفتن و تماس فیزیکی) با عضویت در فعالیت بسیج همبستگی مستقیم دارد. مؤلفه نگاه خیره مردان را می‌توانیم به گونه‌ای تفسیر کنیم که شاهدی برای توجیه همبستگی مستقیم باشد. از آنجا که تفسیر زنان از نگاه مردان در طرح ملی فوق مورد واکاوی قرار نگرفته و ممکن است زنان هر نگاهی از سوی مردان را به مزاحمت تفسیر کنند؛ محتمل است زنان نگاه ناشی از امر به معروف و نهی از منکر گروه‌های مذهبی را نیز به عنوان نگاه خیره تفسیر نمایند؛ لذا بر اساس این تفسیر، احتمال بیشتری وجود دارد که میزان عضویت در گروه‌های مذهبی با پدیده ممزوج و ترکیبی (مزاحمت و امر به معروف و نهی از منکر) مستقیم و مثبت گردد. بنای فرضیه دوم بر این است که مزاحمان، اعضای گروه‌های غیرمذهبی هستند که برای رقابت با اعضای گروه‌های مذهبی، کارزار رقابتی را در مزاحمت برای زنان قرار داده‌اند. امری که علاوه بر داشتن شائبه مغالطه محیطی شواهدی برای آن وجود ندارد؛ بنابراین، پذیرفتن این شق و مفروض مستدل و معقول نبوده و فاقد قرینه و شواهد است.

بنابراین، با عنایت به آسیب‌ها و نقدهای شق و مفروض اول، ما شق و مفروض دیگر را صحیح می‌دانیم و بر اساس آن ادعا می‌کنیم مزاحمت بر عضویت در گروه‌های مذهبی تاثیر مستقیم دارد. جدول زیر ضرایب همبستگی بین عضویت در گروه‌های مذهبی و غیرمذهبی را با نحوه برخورد با ناهمنوایی اجتماعی نشان می‌دهد:

جدول شماره ۲۴: ضریب همبستگی بین مؤلفه‌های ناهمنوایی و عضویت در انجمن‌ها، گروه‌های مذهبی و غیرمذهبی

ناهمنوایی‌های اجتماعی	شرکت در مهمانی و جشن‌های مختلط	تماشای موسیقی همراه با رقص زنان (شو)	معاشرت غیرشرعی دختر و پسر	بدحجابی خانم‌ها	
.340**	.295**	.328**	.364**	.247**	گروه‌های مذهبی
.054	.030	.099*	.096*	-.037	گروه‌های غیرمذهبی
*معنادار در سطح ۰,۰۵ ** معنادار در سطح ۰,۰۱					

جدول نشان می‌دهد همبستگی قوی بین عضویت در گروه‌های مذهبی و برخورد با ناهمنوایی‌های اجتماعی وجود دارد. به این معنا که در شهرهای با میزان عضویت زیاد در گروه‌های مذهبی، نحوه برخورد با ناهمنوایی‌های اجتماعی به سمت تذکر دادن میل

۱ مغالطه محیطی (Ecological Fallacy) تحویل نتایج سطح کلان به سطح خرد است. به عبارت دیگر، روابط میان دو متغیر که در سطح انباشتی وجود دارد، لزوماً با روابطی که در سطح فردی وجود دارند، یکسان نیستند و نمی‌بایست این دو را یکسان فرض نمود (اینگلهارت و همکار، ۱۳۸۹: ۳۰۶).

می‌کند (در مقابل اشکالی ندارد). در حالیکه بین عضویت در گروه‌های غیرمذهبی و ناهمنوایی، همبستگی ضعیف و غیرمعناداری وجود دارد. این امر استدلال ما را درباره تاثیر مزاحمت بر عضویت مستحکم‌تر می‌سازد.

این مطلب با ملاحظه کارکردی بودن جرم، ناپهنجاری و تضاد<sup>۱</sup> (دورکیم، ۱۳۶۸: ۲؛ دورکیم، ۱۳۷۸: ۴۴۴؛ کوزر، ۱۳۸۴) و با عنایت به همبستگی و تاثیر اتساعی دین‌داری جمعی بر عضویت گروهی مستدل خواهد شد. به این صورت که می‌توان ادعا کرد که با مشاهده مزاحمت برای زنان در سطح شهرها، دین‌دارانی که جنبه جمعی و اجتماعی دین برای آن‌ها مهم است، برای مقابله با چنین ناپهنجاری‌هایی در گروه‌های مذهبی عضو شوند. به عبارت دیگر، بخشی از علل عضویت در گروه‌های مذهبی از سوی دینداران (به-ویژه دینداران جمعی‌گرا) را نتیجه و پیامد افزایش مزاحمت برای زنان بدانیم که از این طریق دین‌داری جمعی تقویت و دین‌داری فردی را تغییر نمی‌دهد. درباره تاثیر کاهنده میزان مزاحمت برای زنان بر روی باور به حضور خداوند با توجه به ضریب همبستگی منفی و معکوس آن‌ها با میزان عضویت در گروه‌های مذهبی، می‌توانیم همین خط سیر استدلال را به کار گیریم. این استدلال برای تاثیر مزاحمت بر دین‌داری نیز قابل طرح است که دین‌داری را نتیجه و پیامد مزاحمت بدانیم؛ همچنان که دورکیم معتقد بود که جرم به شرایط اساسی حیات اجتماعی وابسته است و برای تطور بهنجار حق و اخلاق لازم است (دورکیم، ۱۳۶۸: ۹۳)؛ زیرا بارها جرم طلیعه اخلاق آینده و قدمی به‌سوی چیزی است که در آینده به وجود خواهد پیوست (دورکیم، ۱۳۶۸: ۹۴). با توجه به مباحث نظری بحث که میزان مزاحمت را نتیجه دین و دین‌داری قلمداد کردیم، ورود به این بحث در این مقاله ضروری نیست.

با توجه به مطالب گفته شده در این بخش، مدل نهایی میزان مزاحمت برای زنان را براساس متغیرهای خود ارائه می‌دهیم.<sup>۲</sup> مدل رگرسیون نهایی تنها با متغیرهای شاخص‌های دین‌داری (پنج شاخص)، ناهمنوایی، میزان باور به خداوند، میزان مرجع تقلید داشتن و میزان عضویت در گروه‌های مذهبی انجام شد.

جدول شماره ۲۴: رگرسیون میزان مزاحمت برای زنان بر شاخص‌های دین‌داری

شاخص	میزان ناهمنوایی اجتماعی							Beta
	R	R2	Adjusted R Square	F	Sig	Constant	B	
میزان اقامه نماز	۰,۶۶۹	۰,۴۴۷	۰,۴۴۰	۶۱,۲۴	۰,۰۰۰	۱۵۷,۰۶۹	-۱۰,۰۶۹	-۰,۲۸۴
عضویت در گروه‌های مذهبی							۰,۴۰۴	۰,۳۲
داشتن مرجع تقلید							-۰,۱۸۶	-۰,۱۷۳
باور به حضور خداوند							-۰,۶۷۹	-۰,۱۶۶
ناهمنوایی							-۲,۶۴۸	-۰,۱۴۷

نتیجه مدل رگرسیونی نشان داد که میزان پنج شاخص دین‌داری (ناهمنوایی نیز جزو دین‌داری پیامدی است) فوق توانستند ۰,۴۴ واریانس میزان مزاحمت را تبیین و پیش‌بینی نمایند. معادله رگرسیون زیر در رابطه با میزان مزاحمت برای زنان ارائه می‌گردد:

۱ دورکیم معتقد است که وجود جرم حتمی و طبیعی است. شرایط بنیانی سازمان اجتماعی به‌طور منطقی آن را ایجاب می‌کند (دورکیم، ۱۳۷۸: ۴۴۴). تأکید دورکیم بر طبیعی بودن جرم در جامعه، به معنای این نیست که نباید با مجازات روبرو شود، بلکه او تأکید می‌کند که ایجاد نظام کیفری برای سلامت جمعی جامعه لازم است (دورکیم، ۱: 1368). اگر وجود جرم طبیعی است، پس وجود مجازات نیز طبیعی است. هرگونه رها ساختن غیرعادی نظام تنبیهی، که نتیجه آن تقویت جرم شود، امکان تشدید غیرطبیعی آن را فراهم می‌سازد (دورکیم، ۱۳۷۸: ۴۴۵).

۲. نوع هویت شهرها و نوع مذهب به دلیل سطح سنجش آن‌ها (سطح سنجش اسمی) عمداً از مدل نهایی حذف شدند.

داشتن مرجع (173) - (عضویت در گروه‌های مذهبی) 320. + (میزان اقامه نماز) 284. - 157.069 = میزان مزاحمت برای زنان (میزان ناهمنوایی) 147 - (باور به حضور خداوند) 0.166 - (تقلید

## نتیجه‌گیری، بحث و استدلال

یکی از اشکال خشونت علیه زنان که توسط افراد غربیه، در بیرون از محیط خانواده و در مکان‌های عمومی رخ می‌دهد، مزاحمت برای زنان است. نظر به شیوع مزاحمت‌های خیابانی در برخی شهرهای کشور و آمار گسترده این پدیده در گزارش‌های محققان (و تا حدودی بزرگ‌نمایی آن) و نبود تحقیقی در سطح سیستمیک (کلان) در شهرهای ایران، ما تلاش کردیم تا به این سوال پاسخ دهیم که چه نوع رابطه‌ای بین دین‌داری و میزان مزاحمت برای زنان وجود دارد. بررسی سابقه تحقیق نشان داد که تحقیقات انجام شده در این زمینه کمتر موضوع را بررسی کرده و در سطح پیمایش و در سطح نمونه‌های خود، تاثیر دین و دین‌داری بر روی مزاحمت برای زنان را نکاویده‌اند. در بین سابقه تحقیق مذهب و دین‌داری تنها در یک مورد، قابلیت تبیین و پیش‌بینی را داشت و توانست در مدل رگرسیون باقی بماند و در برخی از تحقیقات دین‌داری اساساً تأثیری نداشت.

در بخش نظری در پاسخ به سوال فوق، از میان نظریه‌های موجود در بخش مسائل اجتماعی و انحرافات اجتماعی، مشخص گردید که دین و مذهب از طریق نظریه‌های جامعه‌پذیری، یادگیری و کنترل اجتماعی می‌تواند در تبیین مزاحمت، توضیحاتی را ارائه نماید (هرچند که دین در نظریه‌های طرد اجتماعی و دیدگاه‌های فمینیستی نیز توضیحاتی برای انحرافات و مسایل اجتماعی دارد). به‌طور کلی دین از طریق آموزه‌ها، نهاد و اجتماع بر پدیده‌های اجتماعی دیگر تأثیر می‌گذارد. در بعد آموزه‌ها می‌توان به اوامر و نواهی آموزه‌های دینی توجه کرد؛ در بعد نهاد، می‌توان به ساختار حقوقی و قانونی جامعه که ماخوذ از قواعد و قوانین دینی است، اشاره کرد و در بعد اجتماع نیز می‌توان به نقش دین در ایجاد و تخریب گروه و جامعه انگشت نهاد. دین در فرایند جامعه‌پذیری و پذیرش نقش‌های جنسیتی افراد نقش دارد و شخصیت افراد را بر اساس آموزه‌های خود شکل می‌دهد. دین با اهمیت و ارزش دادن و یا بی‌حرمتی به شخصیت زنان و مردان، می‌تواند آنها را در اجتماعی سهیم سازد که ممکن است حرمت هر دو جنس را حفظ و یا با ارائه تبعیض‌های جنسیتی، رجحان و برتری یک جنس بر جنس دیگر را تایید نماید. دین همچنین به‌صورت عامل کنترل مستقیم، غیرمستقیم و درونی در ایجاد انحرافات اجتماعی به شکل عام و مزاحمت خیابانی به صورت خاص نقش دارد و با ایجاد وابستگی و علقه اجتماعی، از ایجاد مزاحمت خیابانی جلوگیری کرده و با ایجاد دل‌بستگی، تعهد، درگیر شدن در امور اجتماعی و اعتقاد در فرد مانع رفتارهای ناقض ارزش‌های دینی شود. این امر در نظریه کنترل اجتماعی مطرح است.

بعد از بررسی سابقه تحقیق و نظریه‌های مرتبط با مزاحمت، تلاش شد در سطح تجربی شواهدی برای استدلال‌های بیان شده در بخش نظری ارائه گردد. تحقیق نشان داد:

۱. از میان شاخص‌های دین‌داری (اقامه نماز، روزه گرفتن، شرکت در نماز جمعه و جماعت، باور به خداوند و میزان داشتن مرجع تقلید و ناهمنوایی)، چهار شاخص میزان اقامه نماز، میزان باور به حضور خداوند، میزان داشتن مرجع تقلید و ناهمنوایی در شهرها بر میزان مزاحمت برای زنان اثرگذار هستند و همگی آنها تأثیر معکوسی بر مزاحمت دارند.
۲. برخورد با ناهمنوایی اجتماعی به عنوان بخش پیامدی دین‌داری و به عنوان امر به معروف و نهی از منکر در کاهش میزان مزاحمت برای زنان نقش اساسی دارد. در بیشتر شهرهایی که افراد ساکن در آن در برخورد با ناهمنوایی اجتماعی تذکر و ناهیان از منکر هستند، میزان مزاحمت برای زنان کمتر است؛ درحالی‌که بیشتر شهرهایی که افراد ساکن در آن در برابر ناهمنوایی اجتماعی گزینه اشکالی ندارد را انتخاب کرده‌اند (ترک نهی از منکر)، میزان مزاحمت برای زنان زیاد است. به عبارت دیگر، در

- شهرهایی که نسبت به ناهمنوایی اجتماعی دیدگاه تساهل‌گرایانه‌ای وجود دارد و گزینه اشکالی ندارد را انتخاب نموده‌اند، نسبت به شهرهایی که گزینه تذکر می‌دهم را انتخاب کرده‌اند، زنان مزاحمت بیشتری را تجربه می‌کنند.
۳. میانگین میزان مزاحمت برای زنان در شهرهای سنی‌نشین بالاتر از شهرهای شیعه‌نشین است. در مورد توضیح این امر که چرا این‌گونه است و میانگین میزان مزاحمت برای شهرهای سنی‌نشین بالاتر از شهرهای شیعه‌نشین است؛ می‌توانیم از نظریه فروید با جرح و تعدیل‌های آن، فرضیه‌سازی کنیم و برای نظریه‌سازی آن، پیشنهادی برای تحلیل‌های بعدی باشد. فروید دین و دین‌داری آدمیان را به علاقه‌مندی جنسی آن‌ها نسبت می‌دهد. دواس<sup>۱</sup> در تفسیر این امر که چرا زنان از مردان دین‌دارترند؛ به صورت گذرا بر این اندیشه فروید اشاره می‌کند که فروید معتقد است در ادیانی که خداوند و رسولان آن‌ها در هیبت مردانه ظاهر می‌شوند، گرایش و جذب زنان به چنین ادیانی بیشتر است. به عبارت دیگر، زنان به مذهبی که خدای آن هیئت مردانه<sup>۲</sup> دارد و رهبران، پیام‌آوران و مبلغین آن مرد هستند، جذب می‌شوند. بر این اساس، چون رهبران و پیام‌آوران و مبلغین ادیان بیشتر مرد هستند و خداوند در چنین ادیانی در هیبت مردانه ظاهر شود تا هیبت زنانه، گرایش دینی زنان بیشتر از مردان است. در این تفسیر، موارد خلاف گزاره اصلی (استثنا) نیز در راستای تأیید قاعده به کار می‌رود و دین‌داری بیشتر مردان کاتولیک نسبت به زنان کاتولیک، با وجود مریم مقدس تبیین می‌شود (اقتباس با کمی تغییر از دواس، ۱۳۷۶: ۲۶). از این منظر می‌توان چنین برداشت آزادی از اندیشه فروید نمود که حضور و وجود مقدس حضرت فاطمه (س) در میان شیعیان و نبود چنین شخصیتی در میان اهل تسنن موجب حرمت بیشتر زنان در بین شیعیان و مزاحمت کمتر برای زنان شده است. قابل ذکر است که پذیرش نظریه فروید در اینجا مطرح نیست، بلکه بینش‌های مأخوذ از این دیدگاه، راهی را برای تبیین مسئله برای ما فراهم می‌سازد.
۴. با غربی شدن هویت افراد و کمرنگ شدن هویت ایرانی و اسلامی افراد در شهرها، میزان مزاحمت برای زنان بیشتر می‌گردد. به عبارت دیگر، تأثیر هویت ایرانی و اسلامی در شهرهای کشور بر میزان مزاحمت برای زنان کاهنده و تأثیر هویت غربی بر میزان مزاحمت برای زنان افزایش یافته است.
۵. با افزایش میزان مزاحمت برای زنان در شهرها، عضویت در گروه‌های مذهبی (انجمن اسلامی، بسیج و هیئت‌های مذهبی) بیشتر می‌گردد.
- تحقیق نشان داد که دین در ایران با ارائه آموزه‌های خود به پیروان خود در آن‌ها، گرایش و رفتاری ایجاد می‌کند که آنها را از دست زدن به مزاحمت برای زنان منع می‌سازد. این امر که این آموزه‌ها چه هستند و بر چه اسلوبی نوشته شده‌اند و ... فرقی نمی‌کند. آنچه مهم است تأثیر کاهنده شاخص‌های دین‌داری به‌ویژه اقامه نماز و میزان باور به حضور خداوند بر میزان مزاحمت است. این

#### 1. David De Vaus

۲ با عنایت به عدم اطلاق جنسیت به خداوند، که خداوند مطلق است و لیسَ كَمَثَلِهِ شَيْءٌ (سوره شوری، آیه ۱۱) و الذی لا یُدْرِکُهُ بَعْدَ الِهِمَمِ ، و لا یَنَالُهُ غَوْصُ الْفِطْنِ ، الذی لیسَ لِصِفَتِهِ حَدٌّ مَحْدُودٌ ، و لا نَعْتُ مَوْجُودٌ ، و لا وَقْتُ مَعْدُودٌ ، و لا أَجَلٌ مَمْدُودٌ (نهج البلاغه، خطبه اول) و ده‌ها آیه و حدیث که بر این امر دلالت دارد، در بحث فروید، روانکاوی و حتی جامعه‌شناسی این امر که آدمیان چگونه خداوند را تصور می‌کنند (این امر نیز نمی‌تواند صحیح باشد؛ زیرا خداوند نمی‌تواند مخلوق ذهن بشر باشد)؛ مورد بحث است و فروید در بررسی خود مدعی است که تصور مردانه از خداوند بسیار رایج است. در ادبیات فارسی نیز برخی زن را مجلا و منعکس‌کننده خداوند دانسته‌اند. به طور مثال، ابن عربی می‌نویسد، خداوند در سیمای یک زن (آن هم نظام دختری ایرانی) بر او تجلی کرده است و یا شمس تبریزی نیز گفته، بارها خداوند به صورت کیمیا خاتون بر او جلوه نموده است (حسینی، ۱۳۹۵: ۳۸-۳۹ برگرفته از طباطبایی، ۱۳۹۶).

مطلب که نماز، باور به حضور خداوند و ناظر بودن خداوند، انسان را از انحراف بازمی‌دارد، امری است که در قرآن به طور صریح به آن اشاره شده است<sup>۱</sup> و درباره مکانیسم‌های تاثیرگذاری آن می‌توان بحث و استدلال نمود.

در مورد تاثیر کاهنده ناهمنوایی بر مزاحمت در شهرها می‌توان گفت که وجود نهادی دین (در کنار آموزه و اجتماع دین)، امر به معروف و نهی از منکر که در پیمایش به صورت برخورد با ناهمنوایی بیان شده، نمایانگر جنبه پیامدی دین‌داری است. دین و مذهب در ایران بدحجابی خانم‌ها، تماشای موسیقی همراه با رقص زنان (شو) و شرکت در مهمانی و جشن‌های مختلط را ممنوع کرده و به عبارت حقوقی جرم‌انگاری<sup>۲</sup> صورت گرفته است. هرچند انجام موارد فوق بر اساس قوانین رسمی کشور جرم<sup>۳</sup> بوده و تخطی از این قوانین مجازات دارد؛ اما در زمینه اجرای این قوانین و ضمانت اجرایی آنها با یک نوع بی‌سامانی و ... روبرو هستیم که در اینجا قابل طرح نیست. منشا و مبدا دینی و مذهبی جرم‌انگاری چنین ناهمنوایی‌هایی<sup>۴</sup> اهمیت دارد. نوریس و اینگلهارت (۲۰۰۴) با فرض این امر که نهادهای مذهبی به‌طور سنتی نگرش‌های پررنگی نسبت به زندگی و مرگ دارند و مواردی از قبیل قتل از روی ترحم (Euthanasia)، خودکشی و سقط‌جنین را طرد (همان: ۱۷۳) و نسبت به مواردی از قبیل طلاق، آزادی جنسی و هم‌جنس‌گرایی، معاشرت مختلط دختر و پسر دیدگاه سخت و تعصب‌آمیزی دارند (همان: ۲۲۴)؛ مدعی هستند که تفاوت اسلام با غرب نه بر محور دموکراسی که بر محور اروس می‌چرخد<sup>۵</sup> (همان: ۱۳۴). بنابراین، مذهب و دین بر اساس ایجاد نهادهایی از قبیل امر به معروف و نهی از منکر و ریشه جرم‌انگاری ناهمنوایی‌های اجتماعی، نحوه مواجهه با چنین مواردی را هنجارسازی می‌کنند. به عبارت جامعه‌شناختی، دین از طریق فرایند نهادینه‌شدن (تبدیل ارزش‌ها به نقش‌ها و یا استقرار شریعت در نظام اجتماعی) در فرایند جامعه‌پذیری (انتقال ارزش‌های نهادینه شده در نظام اجتماعی به نظام شخصیت) در یادگیری و درونی کردن ارزش‌ها در پیروان خود نقش و مدخلیت دارد. درباره تاثیر ساختار دین و مذهب (قرار گرفتن یک شخصیت زن در پیشوایان دینی یک مذهب) بر روی رفتار افراد و پیروان آن دین، تحقیق نشان داد که حضور و وجود حضرت فاطمه (س) در میان شیعیان و نبود چنین شخصیتی در میان اهل تسنن، موجب حرمت بیشتر زنان در بین شیعیان و مزاحمت کمتر برای زنان در میان اهل تشیع شده است.

۱ بازدارندگی نماز از انحرافات مطابق با آیه ۴۵ سوره عنکبوت است که می‌فرماید: و اقم الصلوة ان الصلوة تنهى عن الفحشاء و المنکر و لذكر الله اکبر؛ نماز را برپا دار، زیرا نماز انسان را از کارهای زشت و ناپسند باز می‌دارد و یاد خدا بسیار بزرگ‌تر است. ایمان به خدا و یاد او یکی دیگر از مهم‌ترین عوامل، در پیشگیری انسان از گناه می‌باشد. خداوند می‌فرماید: الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ، هدایت یافتگان، کسانی هستند، که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان به یاد خدا مطمئن و آرام است، آگاه باشید که تنها با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد (رعد، ۲۸). و در مورد دیگر می‌فرماید: إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَئْفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ، پرهیزکاران، هنگامی که گرفتار وسوسه‌های شیطان شوند، به یاد خدا می‌افتند و بینا می‌شوند (اعراف، ۲۰۱).

۲ جرم‌انگاری (Criminalization) فرایندی است که به موجب آن قانون‌گذار با در نظر گرفتن هنجارها و ارزش‌های اساسی جامعه و با تکیه بر مبانی نظری مورد قبول خود، فعل یا ترک فعلی را ممنوع و برای آن ضمانت اجرای کیفری وضع می‌کند. بر این اساس، جرم‌انگاری امری پسینی و مبتنی بر علوم زیرساختی همچون فلسفه حقوق، فلسفه سیاسی و علوم اجتماعی است (آقابابایی، ۱۳۸۴: ۱۲).

۳ بر طبق متن ماده ۶۳۷ و ۶۳۸ قانون مجازات اسلامی (و در مجموع فصل هجدهم آن که جرایم ضد عفت و اخلاق عمومی معرفی شده است)، بدحجابی و یا زنان بدون حجاب، برقراری ارتباط و مراوده بین دو جنس مخالف و ... جرم محسوب می‌گردد (رضایی، ۱۳۹۷: فصل ۱۸).

۴ لازم به ذکر است که عنوان‌بندی و نام‌گذاری موارد چهارگانه فوق (بدحجابی خانم‌ها، معاشرت و دوستی غیرشرعی دختر و پسر، تماشای موسیقی همراه با رقص زنان (شو) و شرکت در مهمانی و جشن‌های مختلط) به عنوان ناهمنوایی، ممکن است این امر را برای ما مشتبه سازد که موارد فوق‌الذکر، تنها تخطی از قواعد و آداب جامعه است که ضمانت اجرایی ندارد و تنها ناهمنوایی است، نه جرم؛ در حالیکه، همچنانکه در زیرنویس بالا ذکر شد، موارد فوق جرم محسوب شده و تخطی از آن مجازات دارد.

۵. دموکراسی (Demos) به ارزش‌های سیاسی درباره دموکراسی و اروس (Eros) به ارزش‌های جنسیتی اشاره دارد. اروس به معنی عشق است و در اسطوره‌های یونان خدای عشق بود.

درباره رابطه میزان عضویت در گروه‌های مذهبی و میزان مزاحمت می‌توان با ملاحظه کارکردی بودن جرم، ناپهنجاری و انحراف ادعا کرد که با مشاهده مزاحمت برای زنان در سطح شهرها، دین‌دارانی که جنبه جمعی و اجتماعی دین برای آن‌ها مهم است، برای مقابله یا چنین ناپهنجاری‌هایی در گروه‌های مذهبی عضو می‌شوند. همبستگی مستقیم و قوی بین میزان تمایل به زندگی در سایر کشورها و میزان مزاحمت برای زنان در پرتو همبستگی معکوس مزاحمت با میزان تفاخر به ایرانی بودن و میزان دین‌داری شهرها، نشان از ایرانی و اسلامی نبودن پدیده مزاحمت برای زنان می‌دهد که آبشخور این پدیده خارج از ایران و اسلام است.

## منابع

- اباذری، یوسف؛ صادقی فسایی، سهیلا و حمیدی، نفیسه (۱۳۸۷). احساس ناامنی از تجربه زنانه از زندگی روزمره، پژوهش زنان، دوره ۶ شماره ۱، صص ۷۵-۱۰۳.
- احمدی، یعقوب و بیورانی، سیما (۱۳۹۵). مطالعه اثر مؤلفه‌های اجتماعی - فرهنگی والدین بر مزاحمت جنسی (خیابانی) فرزندان پسر، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره پنجم، شماره ۳، صص ۴۱۳-۴۳۶.
- احمدی، یعقوب؛ بخارایی، احمد و بیورانی، سیما (۱۳۹۸). تبیین جامعه‌شناختی مزاحمت جنسی (خیابانی) از دریچه عاملیت مزاحم (مطالعه پسران ۱۸ تا ۳۰ سال شهر سمنجان)، مسائل اجتماعی ایران، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۲۷-۵.
- استونز، راب (۱۳۷۹). متفکران بزرگ جامعه‌شناسی، ترجمه مهرداد میردامادی، تهران: نشر مرکز.
- اعزازی، شهلا (۱۳۸۰). خشونت خانوادگی: زنان کتک‌خورده، تهران: نشر سالی.
- افشار، سیمین؛ بنیاد، لیلا و عدلی پور، صمد (۱۳۹۷). مطالعه رابطه بین مزاحمت‌های خیابانی با اعتماد و سلامت اجتماعی (مورد مطالعه: دختران و زنان جوان شهر تبریز)، فصلنامه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، پیاپی ۴۲، صص ۲۷۳-۲۹۱.
- ایمان محمدتقی؛ یوسفی، الهام و حسین زاده (کاسمانی)، مرتضی (۱۳۹۰). زنان، مزاحمت و واکنش: بررسی تجربه دختران دانشجو از مزاحمت‌های خیابانی و واکنش به آن با کاربرد روش‌های تحقیق ترکیبی، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ۱۲، شماره ۲، صص ۶۳-۹۳.
- اینگلهارت، رونالد و ولزل، کریستین (۱۳۸۹). نوسازی، تغییر فرهنگی و دموکراسی، ترجمه یعقوب احمدی، تهران: کویر.
- آبوت، پاملا؛ والاس، کلر (۱۳۸۱). جامعه‌شناسی زنان، ترجمه: منیژه نجم عراقی، تهران: نشر نی.
- آقابابایی، حسین (۱۳۸۴). گفتمان فقهی و جرم‌نگاری در حوزه جرائم علیه امنیت ملت و دولت، مجله فقه و حقوق، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، سال دوم، شماره ۵، صص ۱۱-۴۲.
- بلیکی، نورمن (۱۳۸۹). طراحی پژوهش‌های اجتماعی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.
- بیورانی، سیما (۱۳۹۵). بررسی تأثیر وضعیت خانوادگی بر مزاحمت جنسی (خیابانی)، دانشگاه پیام نور استان تهران، مرکز پیام نور تهران غرب، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جامعه‌شناسی، استاد راهنما: یعقوب احمدی.
- پورالماسی، خدیجه (۱۳۹۴). بررسی جامعه‌شناختی میزان تجربه مزاحمت جنسی زنان در محل کار (مطالعه موردی: زنان شاغل در بیمارستان‌های دولتی و خصوصی شهر کرج) دانشکده ادبیات و علوم انسانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جامعه‌شناسی، استاد راهنما: محمداسماعیل ریاحی.
- ثمودی پیله رود، فاطمه (۱۳۹۳). بررسی عوامل فرهنگی و اجتماعی خشونت نمادین پسران علیه دختران با تکیه بر مزاحمت‌های خیابانی (منطقه صادقیه)، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جامعه‌شناسی، استاد راهنما: حسین آقاجانی.
- حاتمی، علی (۱۳۹۳). بررسی علل و عوامل اجتماعی و فرهنگی وقوع مزاحمت‌های خیابانی برای زنان در شهر اهواز، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جامعه‌شناسی، استاد راهنما: علی حسین حسین‌زاده.
- حاجی‌زاده میمندی، مسعود؛ خاتمی، خدیجه و محمدحسینی، راضیه (۱۳۹۴). نگرش به مزاحمت‌های خیابانی نسبت به بانوان در شهر یزد (مورد مطالعه: دانشجویان دختر دانشگاه یزد)، نشریه علمی دانش انتظامی استان یزد، دوره ۲، شماره ۵، صص ۵۸-۸۰.
- حسینی، مریم (۱۳۹۵). ریشه‌های زن‌ستیزی در ادبیات کلاسیک فارسی، تهران: نشر چشمه.
- حیدری چروده، مجید (۱۳۸۹). تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر رفتار قربانیان خشونت و ارتباط آن با رفتار خشونت‌آمیز علیه زنان، مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره یکم، شماره ۲، صص ۵۵-۷۹.
- خراسانی، محمدامین؛ توانا، مصطفی و صوفی نیستانی، مینا (۱۳۹۶). سنجش رابطه محیط با ترس از جرم در مجموعه‌های مسکن مهر (مطالعه موردی: شهرستان پاکدشت)، پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، دوره ۵، شماره ۴، صص ۵۱۵-۵۳۷.
- دواس، دی، ای (۱۳۷۶). پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نائبی، تهران: نشر نی



- دورکیم، امیل (۱۳۶۸). *قواعد روش جامعه‌شناسی*، ترجمه علی محمد کاردان، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- دورکیم، امیل (۱۳۷۸). *خودکشی*، ترجمه نادر سالار زاده امیری، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- دهقانی، محمد (۱۳۸۸). *اخلاق دین بنیاد از نگاه روان‌شناسی دین*، معارف، شماره ۶۹، صص ۶۲-۷۱.
- ذکایی، سعید (۱۳۸۴). *مزاحمت جنسی برای زنان در محیط‌های مختلف*، تهران: آرشیو سازمان ملی جوانان.
- رابرتسون، یان (۱۳۷۲). *درآمدی بر جامعه*، ترجمه حسین بهروان، مشهد: موسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی.
- رجب لاریجانی، مهسا (۱۳۸۹). *مطالعه جامعه‌شناختی آزار جنسی زنان در محیط کار*، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، جامعه‌شناسی، استاد راهنما: سهیلا صادقی‌فسائی.
- رحیمی، فرشته (۱۳۹۶). *بررسی عوامل اجتماعی - فرهنگی مؤثر در ایجاد مزاحمت‌های خیابانی با استفاده از زبان بدنی در زنان ۱۸ تا ۲۹ ساله شهر تهران*، پژوهشکده زنان دانشگاه الزهرا (س)، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، رشته مطالعات زنان، استاد راهنما: شراره مهدی زاده.
- رضایی، شهلا (۱۳۹۷). *قانون مجازات اسلامی بر اساس قانون مصوب ۱/۲/۱۳۹۲*، تهران: انتشارات قانون یار.
- ریاحی، محمداسماعیل (۱۳۸۶). *عوامل اجتماعی مؤثر بر نگرش‌های جنسیتی جوانان استان مازندران*، *رفاه اجتماعی*، سال ششم، شماره ۲۵، صص ۱۹۱-۱۶۹.
- ریاحی، محمداسماعیل و پورالماسی، خدیجه (۱۳۹۸). *بررسی جامعه‌شناختی میزان تجربه مزاحمت جنسی زنان در محیط کار (آزمون تجربی نظریه فعالیت‌های روزمره)*، *رفاه اجتماعی*، دوره ۱۹، شماره ۷۲، صص ۹۷-۱۳۵.
- ریاحی، محمداسماعیل و لطفی خاچکی، طاهره (۱۳۹۴). *انواع و ابعاد مزاحمت‌های خیابانی تجربه‌شده و مقابله فردی با آن*، در میان دانشجویان دختر دانشگاه مازندران، *مطالعات علوم اجتماعی ایران*، سال ۱۲، شماره ۴۴، صص ۵۰-۶۵.
- ریاحی، محمداسماعیل، لطفی خاچکی، طاهره (۱۳۹۵). *تحلیل اجتماعی مزاحمت‌های خیابانی و واکنش‌های انفعالی دختران نسبت به آن*، *مطالعه موردی دانشجویان دختر دانشگاه مازندران*، *رفاه اجتماعی*، دوره ۱۶، شماره ۶۰، صص ۲۳۱-۲۶۱.
- زمانی، فریبا (۱۳۹۱). *مطالعه جامعه‌شناختی تأثیر وضعیت خانوادگی در بزهکاری زنان در تهران (جامعه آماری: زنان مجرم زندان اوین در دهه ۱۳۸۰)*، *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، سال سوم، شماره ۲، صص ۷۹-۹۹.
- ستوده، هدایت‌الله (۱۳۷۸). *آسیب‌شناسی اجتماعی*، تهران: آوای نور.
- سروش، مریم، بحرانی، شعله (۱۳۹۲). *رابطه دین‌داری، نگرش به نقش جنسیتی و نگرش به فرزند، با تعداد واقعی و ایدئال فرزند، زن در توسعه و سیاست*، دوره ۱۱، شماره ۲، صص ۱۸۹-۲۰۸.
- صادقی‌فسائی، سهیلا، لاریجانی، مهسا. (۱۳۹۱). *آزار جنسی در محیط کار، تهدیدی بر امنیت اجتماعی*. *مطالعات اجتماعی ایران*، دوره هفتم، شماره ۲، صص ۸۷-۱۱۱.
- صادقی‌فسائی، سهیلا و مهسا رجب‌لاریجانی (۱۳۸۹). «*مطالعه جامعه‌شناختی آزار جنسی زنان در محیط کار*»، *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، دوره ۸، شماره ۳، صص ۱۱۱-۱۳۴.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۷). *آسیب‌شناسی اجتماعی*، *(جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی)*. تهران: مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی (سمت).
- صفاریان، محسن، مرادی، گلرمد، نریمانی، مریم (۱۳۹۴). *بررسی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر میزان مزاحمت‌های خیابانی مورد مطالعه شهر کرمانشاه، زن و جامعه*، سال ۶، شماره ۴، صص ۷۷-۱۰۴.
- طالبان محمدرضا (۱۳۹۹). *دین‌داری و پتانسیل اعتراض سیاسی*، *مسائل اجتماعی ایران*، دوره ۱۱، شماره ۱، صص ۱۴۳-۱۷۶.
- طاهری، طاهره (۱۳۹۲). *بررسی عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مرتبط با تجربه مزاحمت در عرصه‌های عمومی علیه زنان ۱۵ تا ۶۵ ساله: مطالعه موردی شهر لار*، دانشکده علوم اقتصادی، دانشگاه شیراز، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، جامعه‌شناسی، استاد راهنما: عبدالعلی لهسایی‌زاده.

- طباطبایی، فاطمه (۱۳۹۶)، *زن در ادبیات عرفانی: خداوند بر برخی از عارفان، به صورت زن تجلی کرده است*. در تارنماهای: <https://www.ettelaat.com/mobile/?p=۱۲۱۱۵۱&device=phone>. <https://www.jamran.news/fa/tiny/news-۸۰۴۷۶۸>
- عبداللهی، سعیده (۱۳۹۷)، بررسی آسیب‌شناسی جرم مزاحمت خیابانی برای زنان و علل و عوامل اجتماعی و فرهنگی آن، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود، دانشکده علوم انسانی، استاد راهنما: عسل عظیمیان*.
- علیخواه، فردین، نجیبی ربیعی، مریم (۱۳۸۵). زنان و ترس از جرم در فضاهای شهری، *رفاه اجتماعی*، سال ۶، شماره ۲۲، صص ۱۰۹-۱۳۱.
- علیوردی‌نیا، اکبر، اکبر، ملک‌دار، اعظم، حسنی، محمدرضا (۱۳۹۳)، تخلفات رایانه‌ای در میان دانشجویان دانشگاه مازندران، *آزمون تجربی نظریه یادگیری اجتماعی* ایکرز، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره ۱۵، شماره ۲، صص ۲۳-۵۶.
- قاضی‌نژاد، مریم، شاکری، فرشته (۱۳۹۱)، بررسی و تحلیل جامعه‌شناختی ترس از جرم و رفتارهای غیر مدنی در میان زنان شهر تهران (با تأکید بر هویت جنسی و هویت مدنی)، *مسائل اجتماعی ایران*، سال سوم، شماره ۲، صص ۱۸۱-۲۰۲.
- قدهاری، پردیس (۱۳۸۴)، مزاحمت‌های جنسی در ایران، *مرکز تحقیقات زن و خانواده*، دوره ۱۷، شماره ۲، صص ۱۲۲ - ۱۳۲.
- کتابی، محمود، گنجی، محمد، احمدی، یعقوب، معصومی، رضا (۱۳۸۳)، *دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی فرهنگی*، *مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان*، جلد ۱۷، ش ۲.
- کردی، حسین، حسینی نوذری، سید علی اصغر (۱۳۹۴) «تجربه انواع آزار جنسی زنان»، *رفاه اجتماعی*، دوره ۱۵، شماره ۵۷، صص ۷ - ۳۰.
- کوزر، لوئیس آلفرد (۱۳۸۴)، *نظریه تقابلی‌های اجتماعی*، مترجم عبدالرضا نوان، اهواز: رشش.
- گرب، ادوارد، ج، (۱۳۷۲)، *نابرابری اجتماعی دیدگاه‌های نظریه‌پردازان کلاسیک و معاصر*، ترجمه محمد سیاه‌پوش و احمدرضا غروی‌زاد، نشر معاصر.
- لشکری، کبریا، هاشمی، سیدضیا (۱۳۹۳)، بررسی جامعه‌شناختی آزار جنسی زنان جوان، *مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، دوره ۱۳، شماره ۲۴، صص ۱-۲۹.
- لطفی خاچکی، طاهره (۱۳۹۳)، تحلیل اجتماعی مزاحمت‌های خیابانی نسبت به زنان (مطالعه موردی دانشجویان دختر دانشگاه مازندران)، *دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مازندران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جامعه‌شناسی، استاد راهنما: محمداسماعیل ریاحی*.
- لطفی خاچکی، طاهره (۱۳۹۴)، رابطه خودسرزنی با واکنش فعالانه به مزاحمت‌های خیابانی در میان دانشجویان دختر دانشگاه مازندران، *فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم*، پیاپی ۳۷، صص ۱۱۷ - ۱۳۲.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی، یوسفی‌نژاد، الهام (۱۳۸۹). رابطه بین پذیرش هنجارهای جنسیتی و تجربه مزاحمت‌های خیابانی: مطالعه موردی دانشجویان دختر دانشگاه شیراز. *جامعه‌شناسی*، دوره ۵، شماره ۲، صص ۱۳۳-۱۴۷.
- مرادی، علی (۱۳۹۷). بررسی رابطه میزان استفاده از لوازم‌آرایی و مزاحمت‌های خیابانی برای زنان: مورد مطالعه استان کرمانشاه. *زن و مطالعات خانواده*، دوره ۱۱، شماره ۴۰، صص ۷۷-۱۰۳.
- معمار، رحمت‌الله (۱۳۹۱)، *جامعه‌شناسی مشارکت سیاسی*، تهران: موسسه انتشارات امیرکبیر.
- منصورنژاد محمد (۱۳۸۳)، تأملی در نگاه دکتر جواد طباطبایی به هویت ایرانی در تعامل با هویت اسلامی و غربی، *مطالعات ملی*، دوره ۵، شماره ۴ (۲۰) روشنفکران ایرانی و هویت (۲) صص ۹ - ۳۰.
- نظری، طاهره (۱۳۹۷). عوامل مؤثر بر مزاحمت جنسی زنان در شهر خرم‌آباد. *رهیافت پیشگیری*، دوره ۱، شماره ۴، صص ۵۱-۷۲.
- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۹۶)، *طرح ملی وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی جامعه ایران، گزارش شهری (۴۲۶ جلد) (۱۳۹۶)*، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- ولد، جرج، برنارد، توماس، استیپس، جفری (۱۳۹۲). *جرم‌شناسی نظری*. ترجمه علی شجاعی. چاپ اول. تهران: نشر میزان.
- ویلیامز، فرانک پی، مک شین، ماری، لین، دی (۱۳۸۸). *نظریه‌های جرم‌شناسی*. ترجمه حمیدرضا ملک محمدی. چاپ سوم. تهران: انتشارات میزان.

- هاشمیان فر، سیدعلی، حقیقتیان، منصور، گلستان، زهرا (۱۳۹۳)، بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر پدیده مزاحمت جنسی زنان در شهر اصفهان، *علوم اجتماعی (دانشگاه آزاد شوشتر)*، شماره ۲۵، صص ۱۱۱-۱۳۰.
- هاشمیان فر، سیدعلی، گلستان، زهرا (۱۳۹۳)، جرم‌شناسی مزاحمت جنسی و خیابانی علیه زنان و دختران در شهر اصفهان، *فصلنامه علوم اجتماعی (دانشگاه آزاد شوشتر)*، پیاپی ۲۷، صص ۱۹۵-۲۱۰.
- هام، مگی (۱۳۸۲)، *فرهنگ نظریه‌های فمینیستی*، ترجمه فیروزه مهاجر، فرخ قره‌داغی، نوشین احمدی خراسانی، تهران: نشر اندیشه.
- Akers, Ronal, L (1997), *Criminological Theories: Introduction Evaluation*, Roxbury Publishing Company.
- Chambliss, Willia J; Hass, Aida Y. (2012), *Criminology: Connecting Theory*, *Criminology: Connecting Theory Research and Practice*, McGraw-Hill, U.S.A.
- Drew, Paula. E (2004), Iran, In Francoeur, Robert T, Noonan, Raymond J (2004), *the Continuum Complete International Encyclopedia of Sexuality*.
- Gearing, Robin E., Lizardi, Dana (2009), Religion and suicide, *Journal of Religion and Health*, Volume 48, Number 3, pp.332-341
- Gearing, Robin E., Lizardi, Dana (2009), Religion and Suicide: New Findings, *Journal of Religion and Health* 57(1): pp. 2478-2499
- Giddens, Anthony (2001), *Sociology*, with the Assistance of Karen Birdsall, Editorial office: Polity Press in 2001, Reprinted 2002, 2003, 2004 Cambridge: polity (publisher).
- Hirshi, Travis (1966) *Cause of delinquency* Press: Berkeley and Los Angeles University of California.
- Lahsaeizadeh, A, Yousefinejad, E (2011), Social aspects of women's experiences of sexual harassment in public places in Iran, *Sexuality and Culture*, Vol, 84, No. 8, pp. 862-829.
- Norris, Pippa, Ronald, Inglehart (2004), *Sacred and Secular: Politics and Religion Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pina, A ,Gannon, T, A, Saunders, B (2009), an Overview of the Literature on Sexual Harassment: Perpetrator, Theory, and Treatment Issues', *Aggression and Violent Behavior*, 14: 126-138.
- Pina, A., Gannon, T. A, Saunders, B (۲۰۰۹), an overview of the literature on sexual harassment: Perpetrator, theory, and treatment issues, *Aggression and Violent Behavior*, ۱۴ . ۱۳۸-۱۲۶
- Siegel, Larry J. (2006), *Criminology*, Ninth Edition, Wadsworth.